

Rapport Belevingsonderzoek Duits 2010

DUITSLAND INSTITUUT

I. Inleiding	3
II. De positie van de Duitse taal in Nederland: factoren en ontwikkeling	6
1. Het Duitslandbeeld in Nederland tussen 1993 en 2006	7
2. De Duitse taal in Nederland	11
3. Moderne vreemde talen en de Nederlandse economie	13
4. Uitgangspunten voor dit onderzoek	15
III. Het belevingsonderzoek Duits – Kwantitatief onderzoek: de enquêtes	17
1. Methode	17
2. Resultaten Belevingsonderzoek Duits 3e en 4de klas havo/vwo	20
IV. Het belevingsonderzoek Duits – Kwalitatief onderzoek: de diepte-interviews	32
1. Methode	32
2. Resultaten scholieren	33
3. Resultaten studenten in de lerarenopleiding	38
V. Samenvatting resultaten	41
VI. Conclusies en aanbevelingen	45
Bijlagen	
1. Vragenlijst pilot-enquête 3e klas havo/vwo	
2. Vragenlijst pilot-enquête 4e klas havo/vwo	
3. Vragenlijst 3e klas havo/vwo	
4. Vragenlijst 4e klas havo/vwo	
5. Overzicht resultaten vragenlijst 3e klas havo/vwo	
6. Overzicht resultaten vragenlijst 4e klas havo/vwo	
7. Vragenlijst interviews scholieren	
8. Vragenlijst interviews studenten lerarenopleiding	

(DVD met filmopnames diepte-interviews kwalitatief onderzoek)¹

1 Wordt op verzoek nageleverd

Redactioneel

Het rapport Belevingsonderzoek Duits 2010 is een uitgave van het Duitsland Instituut Amsterdam (DIA).

Print rapport: DIA
Vormgeving: Max Beinema
Oplage: 75

I. Inleiding

Het Duitsland Instituut bij de Universiteit Amsterdam (DIA) werd in 1996 opgericht met als doel de kennis over Duitsland in Nederland te vergroten. Het instituut heeft zich sindsdien ontwikkeld tot hét nationale kenniscentrum voor het contemporaine Duitsland. In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft het DIA in 2010 een onderzoek uitgevoerd naar de beleving van het vak Duits onder Nederlandse scholieren.

In 1993 zorgde het zogeheten Clingendael-onderzoek voor veel ophef onder iedereen die betrokken is bij het vak Duits in Nederland. De resultaten van dit onderzoek werden in de Nederlandse en Duitse media breed uitgemeten. Het bleek dat Nederlandse jongeren een uitermate negatief beeld hadden van Duitsland, Duitsers en de Duitse taal. En dat zij weinig kennis over het land hadden. Ongeveer vijftien jaar later lijkt dit stadium gepasseerd. De kranten berichtten in de zomer van 2006 dat de Duitsers inmiddels de favoriete burens van Nederlanders zijn.

De positieve veranderingen met betrekking tot het Duitslandbeeld zouden ook invloed kunnen hebben op het imago van het vak Duits en de algemene positie van de Duitse taal in Nederland. Dit is niet het geval: in het hoger onderwijs, op de universiteiten en lerarenopleidingen moet geconstateerd worden dat het vak Duits in een zorgelijke toestand verkeert. Het aantal scholieren en studenten is dramatisch laag.

Begin jaren negentig is het aantal universitaire studenten in de opleiding 'Duitse taal en cultuur' ongeveer gehalveerd. Na een dieptepunt in 2003, toen zich slechts dertig eerstejaars studenten inschreven voor een studie 'Duitse taal en cultuur' op Nederlandse universiteiten, is het aantal weer gestegen. Per jaar zijn er nu ongeveer zestig à zeventig inschrijvingen, een constant laag gemiddelde. Ook de keuze voor Duits als minor of bijvak in universitaire opleidingen laat een neerwaartse trend zien¹. Het gebruik van de Duitse taal in opleidingen en studies is eveneens sterk afgenomen. Dit bevestigt het beeld dat de belangstelling voor Duitsland en de Duitse taal de afgelopen twintig jaar sterk is afgenomen.

¹ Deze trend is overigens niet alleen zichtbaar bij het vak Duits. Ook andere moderne vreemde talen lijden onder een afnemende belangstelling. Studenten kiezen liever voor brede studierichtingen, zoals cultuurwetenschappen, mediawetenschappen en televisiewetenschappen. De talen behoren tot de kleine studierichtingen binnen de Geesteswetenschappen.

De matige interesse voor een studie van de Duitse taal heeft grote consequenties voor de lerarenopleiding. Het aantal afgestudeerde eerstegraads docenten is bij lange na niet voldoende om de vraag naar leraren in het voortgezet onderwijs aan te kunnen. Ook het HBO ziet zich geconfronteerd met een afname van ruim twintig procent voor studenten in de tweedegraads lerarenopleiding. Omdat de komende jaren veel van de bevoegde docenten Duits die nu nog les geven met pensioen gaan, is een aanzienlijk tekort aan bevoegde docenten Duits onvermijdelijk.

Maar niet alleen onderwijsinstellingen waarschuwen voor de bedreigde positie van het vak Duits. Het bedrijfsleven heeft de afgelopen jaren herhaaldelijk zijn zorgen geuit over het gebrek aan kennis van de Duitse taal en cultuur onder Nederlanders. De geringe belangstelling voor het vak Duits staat in sterk contrast tot het belang van de Duitse taal voor de Nederlandse economie. Duitsland is de grootste handelspartner van Nederland. In 2010 exporteerde Nederland voor bijna 90 miljard euro naar Duitsland, meer dan naar Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten samen. En bijna twintig keer zoveel als naar China. Een gezamenlijk onderzoek van de Nederlands-Duitse Handelskamer (DNHK) en Fenedex (2007) liet zien dat het gebrek aan taalvaardigheid Duits grote gevolgen heeft voor de economie: 'Het Nederlandse bedrijfsleven loopt nu elk jaar tot 8 miljard euro mis, omdat de kennis van het Duits niet meer voldoende is', aldus DNHK-directeur Axel Gerberding.

Het belang van Duitsland voor Nederland en in Europa is zo veel groter dan van andere landen, dat we het ons niet kunnen permitteren geen goede kennis van Duitsland en de Duitse taal in huis te hebben. Het is daarom van groot belang dat er goed taalonderwijs Duits in het voortgezet onderwijs wordt gegeven. Daar wordt niet alleen de basis voor een eventuele vervolgopleiding gelegd (en mede een keuze voor Duits, dan wel het gebruik van Duits in een andere opleiding/studie bepaald), maar ook worden hier veel beelden en ideeën ten aanzien van het vak Duits gevormd.

Om deze reden heeft het DIA in opdracht van het ministerie van OCW een onderzoek uitgevoerd naar de beleving van het vak Duits onder Nederlandse scholieren in het voortgezet onderwijs. Op veertien scholen in Nederland hebben in totaal 1.071 leerlingen uit de derde en vierde klas HAVO/VWO digitale vragenlijsten ingevuld. Daarnaast zijn er kwalitatieve interviews afgenomen onder leerlingen uit klas 3 en 4 (met en zonder Duits in hun vakkenpakket) en onder HBO-studenten op de lerarenopleiding Duits.

Dit onderzoek heeft een antwoord willen geven op de volgende vragen:

- Welke consequenties heeft het verbeterde Duitslandbeeld voor de belangstelling voor de Duitse taal en cultuur onder Nederlandse jongeren?
- Welke factoren spelen een rol in het keuzegedrag van jongeren voor vakken in de bovenbouw of in de vervolgopleiding?
- Is het belang van de Duitse taal voor bijvoorbeeld de Nederlandse economie wel doorgedrongen tot scholieren in het voortgezet onderwijs?
- Wat is het imago van de Duitse taal?
- Hoe ziet de praktijk van het onderwijs op Nederlandse scholen eruit?
- Welke ideeën en verbeterpunten hebben leerlingen zelf ten aanzien van het onderwijs Duits?

De uitkomsten van zowel het kwantitatieve als het kwalitatieve belevingsonderzoek worden in dit rapport gepresenteerd. Aan de samenvatting van de resultaten zijn conclusies en aanbevelingen verbonden met betrekking tot een aantrekkelijker onderwijs Duits op Nederlandse scholen. Met als doel: meer kennis van het Duits en van Duitsland onder scholieren, een grotere toepassing van de taal in vervolgopleidingen en -studies en een mogelijke toename van studenten Duits in het hoger en wetenschappelijk onderwijs.

Deze adviezen zijn tot stand gekomen in samenwerking met vertegenwoordigers uit het onderwijsveld. De inhoud van het rapport alsook de redactie ervan vallen onder verantwoordelijkheid van het DIA.

Tot slot bedanken wij de volgende mensen voor hun medewerking aan dit onderzoek: alle leraren die de enquête hebben doorgevoerd, de leerlingen die de enquête hebben gemaakt, de leerlingen en studenten die deelnamen aan de diepte-interviews, de leden van het Ronde Tafel Overleg Duits, van het Netwerk Deutsch en de Klakbordgroep Duits, lerarenopleiders in Nederland en de Duits-Nederlandse Handelskamer.

Het rapport *Belevingsonderzoek Duits 2010* (inclusief bijlagen) en de brochure bij dit onderzoek zijn vanaf 8 februari 2011 als download verkrijgbaar via www.duitslandinstituut.nl.

Januari 2011
Onderwijsafdeling
Duitsland Instituut Amsterdam

II. DE POSITIE VAN DE DUITSE TAAL IN NEDERLAND: FACTOREN EN ONTWIKKELINGEN

De positie van de Duitse taal in Nederland is geen geïsoleerd gegeven en moet daarom in samenhang worden gezien met de perceptie van Duitsland in een meer algemene zin. In de inleiding is aangeduid dat veranderingen in het Duitslandbeeld onder Nederlanders mogelijk van invloed kunnen zijn op het imago van de Duitse taal.

In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen in het Duitslandbeeld daarom exemplarisch geschetst aan de hand van de volgende onderzoeken die tussen 1993 en 2006 zijn uitgevoerd:

- De onderzoeken van het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael uit 1993, 'Bekend en onbemind', en 1997, 'Burenverdriet'.
- Het onderzoek van de Universiteit Utrecht uit 2005 met als titel 'Wo ist der Bahnhof?'
- Een enquête uitgevoerd door het weekblad *Intermediair* uit 2006.

Vervolgens zal nader worden ingegaan op een onderzoek uit het jaar 2004: 'Een Nederlandse kijk op de Duitse taal' van de Stichting Platform Duitsland, omdat het wat betreft opzet en vraagstelling het meest overeenkomt met het hier voorliggende rapport. Resultaten en aanbevelingen uit 'Een Nederlandse kijk op de Duitse taal' horen dan ook bij de uitgangspunten van het huidige onderzoek.

Tenslotte moet niet worden vergeten dat de ontwikkelingen rond de Duitse taal en het vak Duits in veel aspecten niet op zichzelf staat. Veel van de constatering die van toepassing zijn 'Duits', gelden ook voor andere moderne vreemde talen. Vooral het bedrijfsleven heeft in de afgelopen jaren steeds vaker zijn bezorgdheid uitgesproken over de matige belangstelling voor vreemde talen in Nederland. Deze leidt niet alleen tot steeds minder taalbeheersing van vooral een tweede vreemde taal. Ook het ontbreken van kennis ten aanzien van andere culturen zorgt voor problemen in zakelijke contacten. Aan het einde van dit hoofdstuk worden resultaten van een onderzoek getoond dat de Radboud Universiteit Nijmegen in 2006 heeft uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in de kennis van vreemde talen in Nederland. Daarnaast worden de uitkomsten geschetst van een onderzoek dat de Nederlands-Duitse Handelskamer in samenwerking met de exportorganisatie Fenedex in 2007 heeft uitgevoerd.

II.1 Het Duitslandbeeld in Nederland tussen 1993 en 2006

Clingendael 1993 'Bekend en onbemind'

In 1993 is door het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael een onderzoek uitgevoerd dat destijds voor veel opschudding zorgde in Nederland en Duitsland. Het onderzoeksonderwerp was het Duitslandbeeld van jongeren tussen vijftien en negentien jaar. Het beeld dat deze jongeren van Duitsland en de Duitsers hadden was bepaald niet positief. 56 procent van alle onderzochte jongeren oordeelde negatief over het land. 71 procent zag Duitsers als overheersend, 60 procent zag ze als arrogant en 46 procent als oorlogszuchtig. Ook bezat 42 procent van de ondervraagden slechts een minimale kennis van Duitsland.

Het onderzoek werd uitgevoerd onder 1807 scholieren van 52 scholen, verspreid over het hele land en over verschillende onderwijstypen (LBO, MBO, MAVO/HAVO/VWO). Om vast te stellen wat het Duitslandbeeld van de jongeren was, heeft men in het onderzoek onderscheid gemaakt tussen vier verschillende componenten. Allereerst de houding (attitude) ten opzichte van het land, ten tweede de subjectieve kennis van het land, daarna de objectieve kennis van en tot slot de interesse in het land.

De houding ten opzichte van Duitsland werd gemeten door de deelnemers drie vragen te laten beantwoorden. Allereerst moesten de deelnemers een sympathiescore toekennen aan de verschillende EU-landen. Daarna werd gevraagd een rangorde te maken van landen waarheen ze zouden willen verhuizen als ze uit Nederland weg zouden moeten. Ten derde moesten de respondenten een rangorde maken van de EU-volkeren die zij het liefst als burens zouden willen hebben.

De subjectieve kennis van Duitsland werd gemeten door te kijken naar de spontane uitlatingen van de respondenten bij het woord Duitsland. Ook werd de respondenten gevraagd enkele kenmerken uit een lijst toe te schrijven aan Duitsers en Duitsland. Tot slot werd gevraagd het democratisch gehalte van Duitsland een cijfer te geven tussen nul en zeven.

De objectieve kennis van Duitsland werd gemeten aan de hand van acht vragen over onder meer het aantal inwoners van Duitsland, de munteenheid, politieke partijen, de naam van de bondskanselier en het jaar van de hereniging van Oost- en West-Duitsland.

De interesse in Duitsland is gemeten door de deelnemers zelf een inschatting te laten maken in hoeverre zij geïnteresseerd zijn in Duitsland.

De resultaten van het onderzoek waren onthutsend. De houding van de Nederlandse jongeren ten opzichte van Duitsland en de Duitsers was uitgesproken negatief, de kennis van het land was minimaal, evenals de interesse in het land.

Het extreem negatieve beeld dat uit dit onderzoek naar voren kwam, kan echter niet als een structureel gegeven worden geduid. Het is immers een momentopname. En in de periode dat het onderzoek plaats had, kwam Duitsland doorlopend slecht

naar voren in de media: vooral vanwege problemen met skinheads en extreemrechts geweld jegens asielzoekers. In Nederland hadden deze aanslagen en de verslaggeving hierover in de Nederlandse media zelfs een grootschalige protestkaartenactie tot gevolg: 1,2 miljoen Nederlanders stuurden in 1993 postkaarten met de tekst 'Ik ben woedend' aan de Duitse bondskanselier Helmut Kohl bij wijze van protest tegen het in Nederlandse ogen te lakse Duitse optreden tegen zulke rechts-extremistische acties. Tenslotte bestonden er begin jaren negentig in Nederland – net als in verschillende Europese landen – angsten voor een te dominant Duitsland na de val van de Berlijnse Muur en de daaropvolgende vereniging in 1990. De auteurs van het onderzoek bevelen daarom aan een dergelijk onderzoek op een later tijdstip te herhalen.

Clingendael 1997 'Burenverdriet'

Bovenstaande aanbeveling werd enkele jaren later (in 1997) opgevolgd. Inmiddels waren er talrijke maatschappelijke initiatieven ontplooid op het gebied van de Nederlands-Duitse betrekkingen, om het Duitslandbeeld van de Nederlandse bevolking, en bovenal van de jongeren, te verbeteren. Door middel van dit nieuwe onderzoek wilde men erachter komen of deze initiatieven tot zichtbaar resultaat hadden geleid. Ook dit onderzoek werd gehouden onder schoolgaande jongeren in Nederland. Het resultaat van dit onderzoek was zowel positief als negatief. Duitsland bleek van alle EU-lidstaten nog altijd het minst sympathiek gevonden te worden. Daar stond tegenover dat de houding van de Nederlandse jongeren sinds het vorige onderzoek wel positiever was geworden.

Aan dit onderzoek namen 1211 scholieren, van dertien verschillende scholen deel. Om het onderzoek zo goed mogelijk te kunnen vergelijken met voorgaande onderzoeken (uit 1993 en 1995), zijn dezelfde vragen gehanteerd.

Om de houding/attitude van de deelnemers ten opzichte van de EU-lidstaten te meten werden dezelfde drie vragen gesteld als in de eerdere onderzoeken. Allereerst moesten de respondenten een sympathiescore toekennen aan de verschillende EU-landen, vervolgens moesten ze aangeven naar welk land ze het liefst zouden verhuizen. Tot slot kwam de vraag welke van de EU-nationaliteiten ze het liefst als burens zouden hebben.

Om de verschillen in de attitude te verklaren zijn vervolgens vragen gesteld over de kennis van Duitsland en naar clichés en stereotypen van Duitsers. Ook onderzocht men de emoties die Duitsland en de Duitsers oproepen en de mate van direct contact dat de respondenten met Duitsland en de Duitsers hadden.

Zoals gezegd waren de resultaten van dit onderzoek vergelijkbaar met de resultaten van het onderzoek uit 1993. Duitsland en de Duitsers werden het minst sympathiek gevonden van alle EU-lidstaten en EU-volkeren, maar de resultaten waren positiever dan bij de voorgaande onderzoeken. Het aandeel in negatieve houdingen was gedaald naar 38 procent, maar Duitsland werd nog altijd gezien als oorlogszuchtig. Ook waren Duitsers nog steeds overheersend en arrogant in de ogen van de scholieren.

De onderzoekers gaven voor deze continuïteit de verklaring dat de emoties die aan het negatieve Duitslandbeeld ten grondslag liggen, vaak een lang leven beschoren zijn. Het is mogelijk dat de respondenten beïnvloed zijn door de herdenkingen van de Tweede Wereldoorlog, de (nog altijd) wat negatieve berichtgeving in de media ten opzichte van Duitsland, het onderwijs (dat nog altijd bovenal werd bepaald door het nationaalsocialisme en de Tweede Wereldoorlog), de dingen die thuis verteld worden over Duitsland en de eigen ervaringen.

Universiteit Utrecht ‘Wo ist der Bahnhof?’ (2005)

De Universiteit Utrecht heeft in 2005 een onderzoek uitgevoerd naar het Duitslandbeeld van de Nederlandse bevolking. In tegenstelling tot de onderzoeken van Clingendael, richtte dit onderzoek zich niet uitsluitend op de Nederlandse jongeren, maar werden ook andere leeftijdsgroepen ondervraagd. Het onderzoek werd gebaseerd op de reacties van 915 respondenten uit de regio’s Utrecht en Twente. De resultaten bij verschillende bevolkingsgroepen, ingedeeld op basis van geslacht, opleidingsniveau, etnische afkomst en leeftijdscategorie werden daarna vergeleken.

De uitkomsten van dit onderzoek waren positiever dan de uitkomsten van eerdere onderzoeken. Als volk kregen de Duitsers het cijfer 6,4. En hoewel er nog vier andere Europese volkeren positiever werden beoordeeld, stonden de Duitsers niet meer op de laatste plaats. Nu waren het vooral de Fransen en Polen die slecht beoordeeld werden. Ook enkele stereotypen waren verdwenen. Zo werden Duitsers niet langer als arrogant gezien. Desalniettemin bleven de stereotypen “gedisciplineerd” en “weinig humor” in stand.

Bij dit onderzoek werd met nadruk ook Nederland onder de loep genomen: zo werd aan de hand van een aantal persoonskenmerken onderzocht welke groep op welke manier reageerde. De uitkomst was dat het nog altijd de jongeren (16 tot 19 jaar) waren, die negatief dachten over Duitsland en de Duitsers. Hoewel uit eerdere onderzoeken was gebleken dat vrouwen en mannen nogal verschilden in hun opvattingen over Duitsland, bleek dit bij het onderzoek van de Universiteit Utrecht niet het geval te zijn. Mannen en vrouwen bleken overwegend gelijkgestemd. Vooral voor jongeren onder de twintig en ouderen boven de 65 speelde de Tweede Wereldoorlog een rol in de beeldvorming van Duitsland. In de leeftijdscategorie 20 tot 65 jaar speelde de Tweede Wereldoorlog een veel minder grote rol. De verschillen tussen de regio Utrecht en de regio Twente waren, enkele resultaten daargelaten, ook te verwaarlozen.

Enquête *Intermediair* (2006)

De krantenkoppen lieten geen twijfel bestaan over de verbazing die het onderzoek van het weekblad *Intermediair* in 2006 wekte: ‘Duitsland is “supertoll”. Het beeld dat Nederland van haar oosterburen had, is in vrij korte tijd omgeslagen van ‘de oude vijand’ naar ‘de vriendelijke buur’. Het onderzoek was uitgevoerd onder achthonderd hoogopgeleiden tot 45 jaar en de resultaten laten een enorme omslag zien in

vergelijking met het Clingendael-onderzoek uit 1993, waarop veel van de onderzoeksvragen waren gebaseerd.

Uit het onderzoek bleek dat Duitsland inmiddels op de vijfde plaats staat als Nederlanders moeten kiezen waar ze willen werken, boven landen als Italië, Frankrijk en Denemarken. Bijna de helft van de ondervraagden zou graag naast Duitse burenen willen wonen, en tachtig procent van de Nederlanders vindt Duitsers redelijk tot zeer sympathiek, net zo sympathiek als Nederlanders zichzelf vinden. Opvallend is dat – in sterk contrast met de situatie begin jaren negentig – de ondervraagden in 2006 vooral de verwantschap tussen Duitsers en Nederlanders benoemen. Dit heeft waarschijnlijk mede te maken met de uitbreiding van de Europese Unie, verschillen worden namelijk vooral benoemd ten opzichte van de nieuwe Europese lidstaten in Oost-Europa.

Het WK voetbal in Duitsland in 2006, waarbij Nederlanders na het verlies van Oranje massaal de Duitse ‘Mannschaft’ steunden, was misschien wel het beste voorbeeld voor de verbeterde relatie tussen beide landen.

Kortom: De vier onderzoeken naar het Duitslandbeeld onder Nederlanders laten een duidelijke afname van de negatieve beeldvorming tussen begin jaren negentig van de vorige eeuw en 2006 zien. Er is zelfs sprake van een omslag naar een uitgesproken positieve beeldvorming. Mogelijk is dit voor een deel te danken aan initiatieven en projecten die in het midden van de jaren negentig zijn ontwikkeld om de kennis van het moderne Duitsland onder Nederlandse jongeren te bevorderen en ontmoetingen met Duitse jongeren te stimuleren. Daarnaast spelen er zeker ook andere factoren een rol in deze verandering, zoals de uitgesproken positieve aandacht in Duitsland voor het Nederlandse sociaaleconomische model, Nederlandse literatuur, architectuur, etc. die Nederland in zijn rol als gidsland bevestigde. Ook de uitbreiding van de Europese Unie heeft ongetwijfeld een rol gespeeld in verbetering van de burenenrelaties tussen Nederland en Duitsland. In het grotere Europa vervaagden de verschillen tussen beide buurlanden. Veel Nederlanders constateerden dat Duitsers en Nederlanders eigenlijk best veel op elkaar leken in vergelijking tot de andere (nieuwe) lidstaten.

II.2 De Duitse taal in Nederland

Tussen 2002 en 2005 heeft de Stichting Platform Duitsland in samenwerking met het IVLOS in Utrecht onderzoek gedaan naar de positie van de Duitse taal in Nederland. Door middel van een telefonische enquête is een grote en veelzijdig samengestelde groep mensen gevraagd naar hun opvattingen over en ervaringen met de Duitse taal. Het betrof een random geselecteerde groep Nederlanders: scholieren uit het voortgezet onderwijs, docenten Duits, schoolleiders en ondernemers.

De aanleiding voor dit onderzoek was een toenemende bezorgdheid over de positie van de Duitse taal in de Nederlandse samenleving, in het onderwijs en in het bedrijfsleven. Deze bezorgdheid bleek niet helemaal terecht wat betreft de beeldvorming van de Duitse taal onder Nederlanders in het algemeen: een grote meerderheid van de ondervraagden – ruim 80 procent – heeft zijn of haar vakantie weleens doorgebracht in een Duitstalig gebied. Eén op de vier respondenten gebruikt Duits op het werk, en 70 procent bevestigt de vraag of Duits een belangrijke taal is. Dit komt overeen met het beeld dat ontstaat uit de antwoorden van de ondernemers: Duits is na het Engels de belangrijkste taal in het Nederlandse bedrijfsleven. Eén op de tien ondernemers zegt kansen gemist te hebben, omdat de werknemers het Duits onvoldoende beheersen. Ongeveer de helft van de ondervraagden vindt dan ook dat het middelbaar beroepsonderwijs meer kan betekenen op het gebied van talenonderwijs. Tegelijkertijd bleek bij alle vragen met betrekking tot het onderwijs dat een groot aantal van de ondervraagden hier geen mening over heeft en dat men niet weet wat zich afspeelt in het onderwijs.

Deze discrepantie tussen de samenleving en het bedrijfsleven aan de ene kant en het onderwijs aan de andere kant, wordt in de antwoorden van scholieren en docenten nog eens bevestigd: vooral leerlingen lijken het belang van de Duitse taal niet te onderkennen. Leerlingen die Duits niet kiezen gebruiken regelmatig het argument dat zij die taal later toch niet nodig hebben. Aan de andere kant vinden veel leerlingen Duits een (redelijk) makkelijke taal omdat het op het Nederlands lijkt. Meer dan een kwart van de ondervraagden geeft aan Duits een leuke taal te vinden, terwijl de meeste associaties met de Duitse les niet positief zijn: leerlingen vinden Duits saai en associëren het vak met lastige grammatica, het lezen van teksten en het leren van woordjes. Verder vonden de onderzoekers het opvallend dat veel Nederlandse jongeren geïnteresseerd zijn in contacten met Duitse leeftijdsgenoten.

Grote bezorgdheid bleek vooral uit de antwoorden van docenten en schoolleiders die deelnamen aan dit onderzoek: beide doelgroepen constateerden teruglopende belangstelling bij scholieren en uitten hun zorg over het feit dat steeds minder leerlingen Duits zouden kiezen. Onder schoolleiders werd zelfs de vrees geuit dat het vak Duits helemaal zou verdwijnen. De ondervraagden gaven de volgende redenen aan voor hun bezorgdheid:

- De splitsing van het vak Duits in deelvakken heeft het vak onaantrekkelijker gemaakt en ervoor gezorgd dat steeds minder leerlingen alle vaardigheden binnen de taal leren.

- Engels is dominant en tussen de kleinere talen bestaat veel concurrentie; dat blijkt ook uit steeds minder lesuren voor de 'kleine talen'.
- Door de invoering van de vier profielen wordt de positie van talen anders dan het Engels bedreigd.
- Het dreigende lerarentekort leidt tot meer onbevoegde docenten voor de klas, waardoor het niveau verder zakt.

Kortom: Volgens dit onderzoek leek er tussen 2002 en 2005 een verschil te bestaan tussen de maatschappelijke waardering van de Duitse taal en het belang dat ondernemers aan de Duitse taal toekenden aan de ene kant, en de positie van het vak Duits in het onderwijs aan de andere kant. Het feit dat leerlingen steeds minder vaak Duits kozen had niet meer te maken met een negatief Duitsland-beeld. Leerlingen waren zich blijkbaar niet bewust van het belang van de Duitse taal in Nederland. En ondanks het feit dat Duits over het algemeen als een redelijk makkelijk vak werd ervaren, was het vak Duits toch niet werkelijk populair. Het vak was saai en dat gold ook voor de leraren.

De docenten en schoolleiders waren in 2005 dan ook redelijk bezorgd over de toekomst van het vak Duits dat door de afnemende belangstelling onder scholieren steeds meer bedreigd zou worden. In hun argumenten en aanbevelingen speelde de inrichting van het onderwijs dan ook een belangrijke rol: Duits moest weer als heelvak worden aangeboden, er moesten meer uren komen voor het vak Duits, een investering in goed opgeleide docenten was hard nodig en in de lessen moest meer aandacht worden besteed aan het economische belang van de Duitse taal voor Nederland.

Het is belangrijk om hier op te merken dat op het moment van het 'Belevingsonderzoek Duits 2010' enkele van deze aanbevelingen al gerealiseerd zijn: Duits wordt sinds het schooljaar 2005-2006 weer als heelvak aangeboden, scholen worden gestimuleerd om alleen bevoegde docenten in dienst te nemen en er wordt onder meer geïnvesteerd in de opleiding van *native speakers* tot docenten Duits. De verwachting van sommige ondervraagden, dat steeds minder leerlingen Duits zouden kiezen in de Bovenbouw is niet uitgekomen: na een duidelijke daling na de invoering van de deelvakken kan sinds de terugkomst van Duits als heelvak weer een lichte stijging worden vermeld van het aantal scholieren dat Duits in de Bovenbouw kiest.

II.3 Moderne vreemde talen en de Nederlandse economie

Nederland talenland? Over de beheersing van Engels, Duits, Frans, en Nederlands in Nederlandse organisaties (2006)

De Radboud Universiteit Nijmegen heeft in 2006 een onderzoek gedaan naar de schrijf-, lees- en luistervaardigheden van medewerkers van Nederlandse ondernemingen en deze vergeleken met de inschatting die de ondervraagden hadden van hun vaardigheden. Deze vaardigheden werden getoetst voor de talen Engels, Duits, Frans en Nederlands. Uit het onderzoek bleek dat de respondenten hun vaardigheden systematisch hoger inschatten dan werkelijk het geval was. Hoewel velen aangaven gevorderd of zelfs vergevorderd te zijn in de betreffende taal, bleek het feitelijke niveau niet boven dat van beginner of halfgevoerde te liggen. Dit onderzoek moet in verband worden gebracht met het Europese streven naar betere taalvaardigheid: in het akkoord van Lissabon in 2000 heeft de Raad van Europa de doelstelling geformuleerd dat elke Europese burger minimaal twee vreemde talen beheerst op het niveau van een gevorderde.

Voor dit onderzoek werd gebruik gemaakt van het systeem DIALANG, een toets-systeem waarmee deelnemers hun vaardigheden in veertien verschillende Europese talen kunnen toetsen. De resultaten worden gemeten met behulp van het Europees Referentiekader, waarin vijf verschillende vaardigheden op zes verschillende niveaus worden onderscheiden: A1 (beginner), A2, B1, B2, C1 en C2 (volledige beheersing van de taal).

Uit dit onderzoek blijkt dat Nederlandse respondenten hun eigen vaardigheden in de talen Engels, Duits, Frans en Nederlands systematisch te hoog inschatten. Hun feitelijke niveau komt vaak niet uit boven B1, terwijl ze zichzelf inschatten op een niveau B2. Hoewel alle deelnemers aan het onderzoek minimaal twee jaar onderwijs hadden gehad in de taal waarin ze werden getoetst, kwam een kwart van hen niet uit boven het beginnersniveau en scoorde 40 procent op het niveau van halfgevoerde. Verder bleek uit het onderzoek, dat het vooral de jongeren (tot 40 jaar) en de leidinggeven-den waren die hun eigen vaardigheden hoger inschatten dan feitelijk het geval was. Vijftigplussers scoorden relatief hoog, vaak op het niveau van een gevorderde of zelfs hoger.

De onderzoekers concludeerden dat verder onderzoek gewenst was, om een beter beeld te krijgen van de Nederlandse en Europese situatie. Desalniettemin waren zij van mening dat de resultaten van dit onderzoek weinig aanleiding gaven voor berusting in de taalvaardigheden van het Nederlandse bedrijfsleven.

Enquête in het bedrijfsleven door DNHK en Fenedex (2007)

De Nederlands-Duitse Handelskamer (DNHK) schreef in 2007 een brandbrief aan de Nederlandse overheid. In de brief uitte de handelskamer zijn grote zorgen over de slechte beheersing van het Duits door Nederlanders. Uit onderzoek van de DNHK was

gebleken dat het Nederlandse bedrijfsleven jaarlijks zo'n 8 miljard euro misliep door een gebrekkige beheersing van de Duitse taal.

Vroeger hadden Nederlanders een streepje voor bij de Duitsers. Duitse ondernemingen doen graag zaken in hun eigen taal, en de Nederlanders spraken over het algemeen goed Duits. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Fransen. Jarenlang stond Nederland bekend als talenland. Deze positie is aan het afbrokkelen, aldus de DNHK. Nederlanders spreken nog altijd goed Engels, maar de kennis van een tweede vreemde taal als Duits (of Frans) schiet ernstig tekort. Vandaar ook de brandbrief van de DNHK en exportorganisatie Fenedex aan de Nederlandse overheid. Hierin wordt gepleit voor een verbetering van het taalonderwijs in Nederland, om te voorkomen dat de Nederlandse exportpositie in het geding komt.

De DNHK en Fenedex hielden een enquête onder vijftienhonderd (middel-)grote bedrijven in Nederland. Een groot deel van de ondernemers die de enquête invulden, gaf aan dat men aan Engels niet genoeg had om succesvol samen te werken met Duitsers. Sommige Duitse ondernemers accepteerden simpelweg geen communicatie in het Engels. 91 procent van de respondenten gaf aan dat ze meer omzet zouden kunnen behalen als hun werknemers beter Duits zouden spreken. Volgens Fenedex zou dus bijna 8 miljard euro extra omzet behaald kunnen worden, 10 procent van de totale Nederlandse export naar Duitsland.

Het is makkelijk om te beweren dat Duitsers beter Engels zouden moeten leren spreken. Engels is immers de belangrijkste wereldtaal en wordt bij uitstek gebruikt in de handel. Steeds meer Duitsers spreken dan ook steeds beter Engels. De DNHK stelt echter dat er desondanks nog steeds een noodzaak bestaat voor Nederlanders om een redelijke kennis van de Duitse taal te verwerven: er zijn met name onder de oudere bevolking in Duitsland nog steeds veel mensen die het Engels simpelweg niet goed genoeg beheersen om zakelijke contacten probleemloos te laten verlopen. Hier komt bij dat het bij de kennis van een taal om meer gaat dan om het zich verstaanbaar maken: het spreken van een gezamenlijke taal bevordert ook het ontstaan van een vertrouwensband tussen twee partijen en dat is een belangrijk goed in zakelijke contacten.

In 2009 voerde de DNHK opnieuw een onderzoek uit, ditmaal onder 2600 Duitse ondernemingen. Er werden vragen gesteld over de visie van de Duitse bedrijven op Nederland. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de Duitsers over het algemeen tevreden waren over Nederland als vestigingsplaats. Er waren echter ook scherpe kanttekeningen. Zo laakten de Duitse ondernemers de Nederlandse bureaucratie. Het verkrijgen van vergunningen zou te lang duren en belangrijke formulieren waren niet verkrijgbaar in het Duits, dan wel het Engels. Bovendien werd aangegeven dat Nederlanders vaak ten onrechte denken dat ze hun talen goed spreken. De DNHK stelde daarom voor om een tweede vreemde taal verplicht te stellen op Nederlandse scholen en dit niet langer slechts als keuzevak aan te bieden. Zo kan Nederland opnieuw een 'talenland' worden.

Kortom: De Nederlandse reputatie als talenland doet steeds minder recht aan de realiteit: Nederlanders overschatten stelselmatig hun eigen taalvaardigheid, zowel voor het Nederlands als voor andere vreemde talen. Vooral jongeren blijken de talen waarin zij onderwijs hebben genoten maar matig te beheersen en komen vaak niet boven het niveau van beginner of halfgevorderde uit. Deze ontwikkeling kan vooral in het bedrijfsleven voor problemen zorgen. In het geval van het Duits hebben de Nederlandse-Duitse Handelskamer en Fenedex vastgesteld dat jaarlijks bijna 8 miljard euro extra omzet behaald zou kunnen worden, als Nederlanders het Duits beter zouden beheersen. Het bedrijfsleven legt de verantwoordelijkheid voor de gebrekkige taalvaardigheid van Nederlanders vooral bij het onderwijs. Met name de onderwijshervormingen uit de jaren negentig worden gezien als oorzaak van de dalende talenkennis.

II.4 Samenvatting stellingen uit eerdere onderzoeken

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk werd gesteld, is het belangrijk het huidige belevingsonderzoek in een kader van verwante onderzoeken uit de afgelopen twintig jaar te positioneren. De reden hiervoor is dat het imago van een vreemde taal door verschillende factoren wordt beïnvloed, zoals de beeldvorming ten aanzien van het betreffende land en haar bewoners, het maatschappelijke en economische belang van de betreffende vreemde taal voor het land waarin het onderzoek wordt uitgevoerd en de positie van vreemde talen in het algemeen in het betreffende land. Omdat het nader bepalen van al deze factoren het kader van het eigenlijke onderzoek zelf overschrijdt, is ervoor gekozen door middel van dit hoofdstuk alsnog inzicht te geven in deze factoren. De resultaten van de genoemde onderzoeken gebruiken wij in het 'Belevingsonderzoek Duits 2010' en komen terug in de volgende vraagstellingen:

- Het Duitslandbeeld onder Nederlandse jongeren is volgens recentere onderzoeken sterk verbeterd. Nederlandse jongeren zien en benoemen steeds meer de verwantschap tussen Nederlanders en Duitsers in plaats van de verschillen. In dit onderzoek zal worden nagegaan welke consequenties deze ontwikkeling heeft voor de belangstelling voor de Duitse taal en cultuur.
- Volgens het onderzoek door de Stichting Platform Duitsland in 2005 wordt het belang van de Duitse taal niet alleen in het Nederlandse bedrijfsleven maar ook in de Nederlandse samenleving erkend. Het bleek toen echter dat deze opvatting niet doordringt tot scholieren. Veel van hun gaven aan dat Duits voor hen weinig nut heeft. Het huidige onderzoek beoogt een antwoord te krijgen op de vraag of scholieren zich bewust zijn van het mogelijke belang van de Duitse taal voor

hun toekomst. Tegelijkertijd wordt er ook aandacht besteed aan mogelijke andere factoren in het keuzegedrag van scholieren.

- Volgens veel docenten en schoolleiders die in het kader van het bovengenoemde onderzoek uit 2005 zijn ondervraagd werd het onderwijs Duits vooral bedreigd door ontwikkelingen en hervormingen binnen het onderwijs. In dit onderzoek schenken wij ruim aandacht aan het onderwijs van het vak Duits en hoe dat wordt ervaren door leerlingen. Ook komen de leerlingen zelf aan het woord over mogelijke verbeterpunten en aanbevelingen.

III. HET BELEVINGSONDERZOEK DUIJS – KWANTITATIEF ONDERZOEK: DE ENQUÊTES

III.1 Methode

Aan het kwantitatieve onderzoek hebben 1.190 scholieren van veertien Nederlandse scholen in het voortgezet onderwijs deelgenomen (het streven was minimaal 1.068 leerlingen te betrekken). Deze scholen namen deel met minimaal één klas. De voorkeur ging vooral uit naar een jaargangbrede deelname van de betrokken scholen. De scholen liggen geografisch verspreid door heel Nederland: 20 procent in de Duits-Nederlandse grensstreek, 48 procent ligt in de Randstad en 32 procent in overige delen van Nederland. Deze verdeling komt ruwweg overeen met de bevolkingsspreiding binnen Nederland.

Van de 1.190 deelnemende scholieren was een overgrote meerderheid leerling op het HAVO of VWO. Om redenen van representativiteit is ervoor gekozen de kleine groep vmbo-leerlingen die de enquêtes had ingevuld weg te laten in de resultaten. Uiteindelijk zijn de antwoorden van in totaal 1.071 leerlingen uit 3 en 4 HAVO/VWO meegeteld bij dit onderzoek. Bij deze beslissing weegt ook mee dat het met mede de zorgwekkende positie van het vak Duits op hogescholen en universiteiten was die de aanleiding vormde voor dit onderzoek. Het zou natuurlijk interessant zijn om te onderzoeken wat de positie van het vak Duits in het middelbaar beroepsonderwijs is en deze vraag te koppelen aan de beleving van het vak Duits van leerlingen op het VMBO. Omdat de inrichting van het MBO grote verschillen vertoont met opleidingen in het Hoger Beroepsonderwijs en op universiteiten overschrijdt deze vraag echter het kader van dit onderzoek.

Er is een onderscheid gemaakt tussen twee verschillende groepen. De eerste groep bestaat uit onderbouwleerlingen (3^e klas HAVO/VWO), die allemaal (nog) Duits volgen en bezig zijn met de keuze of ze in de Bovenbouw Duits willen blijven volgen. De tweede bestaat uit scholieren die deze keuze al hebben gemaakt: leerlingen in de 4^e klas HAVO/VWO die zelf voor het vak Duits in de Bovenbouw kozen. Voor beide groepen zijn aparte vragenlijsten ontwikkeld. Ook al is er weinig verschil tussen beide vragenlijsten (zie voor meer informatie de definitieve vragenlijsten **hieronder** of de bijlage), dan toch is belangrijk om de mogelijke verschillen in resultaten duidelijk gescheiden te houden. In totaal hebben 705 leerlingen uit de 3^e klas van het HAVO/VWO en 366 leerlingen uit de 4^e klas van het HAVO/VWO deelgenomen aan het onderzoek.

In december 2009 hebben 115 leerlingen uit de 3^e en 4^e klas van vier middelbare scholen in Nederland in het kader van een **pilot-enquête** vragenlijsten ingevuld. De vragen hadden betrekking op:

- algemene kennis over Duitsland;
- factoren die een rol spelen bij de vakkenkeuze in de Bovenbouw;
- de belangstelling voor Duitsland en de Duitse taal,
- het onderwijs Duits op de betreffende school.

De vragenlijsten van de pilot-enquête zijn in de bijlage van dit onderzoek opgenomen.

Op basis van de resultaten van deze pilot-enquête zijn de vragenlijsten in het voorjaar van 2010 aangepast en gedigitaliseerd. De meeste vragen zijn in meerkeuzevorm geformuleerd, in enkele gevallen konden deelnemers open antwoorden invullen. De **definitieve vragenlijsten** omvatten de volgende onderwerpen:

■ Praktische gegevens

Bij de praktische gegevens werd er rekening gehouden met factoren die mogelijk van invloed konden zijn op de antwoorden van de deelnemers: geslacht, leeftijd, geografische ligging van de school en het schoolniveau. Op de vragenlijst voor scholieren uit de 4^e klas HAVO/VWO werd er tevens een vraag over het gekozen profiel opgenomen. Er is bewust voor gekozen de enquête anoniem in te laten vullen. De kans op eerlijke antwoorden die niet beïnvloed zouden zijn door keuzes die misschien op school gewenst waren is mogelijkster groter zo.

■ Invloeden op de keuze van het vakkenpakket

Zonder in detail in te gaan op het vak Duits werd in dit gedeelte van de vragenlijst onderzocht welke factoren een rol spelen bij de vakkenkeuze in de Bovenbouw. In eerste instantie moesten de ondervraagden nadere toelichting geven op de omschrijvingen 'nuttig' en 'populair'. Vervolgens werd er een onderscheid gemaakt tussen de factoren 'interessant', 'nuttig voor het dagelijkse leven', 'makkelijk', 'leuk' en 'belangrijk voor je toekomst'. De ondervraagden dienden voor de vakken aardrijkskunde, geschiedenis, economie en een tweede vreemde taal aangeven wat voor welk vak het meest van toepassing is. Bewust is gekozen voor deze vier vakken, omdat in veel profielen scholieren voor de keuze worden gesteld tussen twee of meerdere van deze vakken te kiezen. Tenslotte werden dezelfde vragen gesteld voor de talen (vakken) Engels, Frans, Duits en Spaans. De vragen in dit deel zijn dezelfde op de vragenlijsten voor de 3de klas en de 4^e klas.

■ Kennisvragen over Duitsland

In dit stuk werd met behulp van vijf vragen de algemene kennis van Duitsland getest. De vragen hadden betrekking op de grootte van het land, het bevolkingsaantal, het economische belang van Duitsland voor Nederland en de positie van de Duitse taal in de EU. Hoewel deze vragen weinig zeggen over de kennis van alledaagse zaken in Duitsland, kon met behulp van de vragen toch worden vastgesteld in hoeverre Nederlandse scholieren zich bewust zijn van de belangrijke positie van Duitsland voor Nederland en in Europa. Er was geen verschil in de vragenlijsten voor de 3^e en 4^e klas.

■ Houdingen/attitudes m.b.t. Duitsland in het algemeen

Het onderzoek probeerde in dit onderdeel van de vragenlijst meer inzicht te krijgen in de houding/attitude van scholieren ten opzichte van verschillende aspecten van Duitsland, waaronder ook de Duitse taal. Scholieren die aangaven 'iets met Duitsland te hebben' moesten dit antwoord verder toelichten. Ook moesten deelnemers aangeven welke Duitse muziek, films en/of boeken zij kenden. Dit deel werd afgerond met de vraag hoe vaak de respondent al in Duitsland was geweest. Ook bij de vragen over dit onderwerp bestond er geen verschil tussen de twee versies vragenlijsten.

■ Het vak Duits op je school

Deze vragen gaan over de manier waarop het vak Duits in de betreffende klas wordt onderwezen. Deelnemers moesten aangeven in hoeverre verschillende uitspraken van toepassing zijn op het vak Duits (bijv. 'De lessen zijn makkelijk' of 'Ik heb een leuke docent Duits'). Vervolgens werden de leerlingen gevraagd om dieper in te gaan op de inhoud van het onderwijs Duits, vooral wat betreft het aanbieden van 'bijzondere activiteiten'. Onder 'bijzondere activiteiten' vallen alle projecten, materialen of activiteiten *buiten de reguliere lesmethode en de verplichte toetsing*, zoals internationalisering, digitale materialen of vakoverstijgend onderwijs. Naast de persoonlijke vragen ('Wat is het vak Duits voor jou?') werd de deelnemers ook gevraagd om in te schatten hoe het met de positie en populariteit van het vak Duits in het algemeen op hun school stond. Tenslotte gingen vragen in dit deel over het gebruik van de doeltaal als voertaal in de les, door zowel docenten en leerlingen. De vragenlijst voor de 4^e klas HAVO/VWO bevat tevens vragen die betrekking hebben op de reeds gemaakte keuze voor dit vak.

■ Het belang van Duits voor de toekomst

Omdat het economische belang van een goede kennis van de Duitse taal en cultuur een belangrijke reden is voor dit onderzoek, wordt in dit gedeelte van de enquête bijzondere aandacht besteed aan het belang en nut van kennis van de Duitse taal voor de persoonlijke en professionele ontwikkeling. De enquête wordt afgerond met een open vraag waarin scholieren kunnen aangeven welke voordelen zij op professioneel vlak verwachten van een (mogelijke) keuze voor het vak Duits.

De definitieve vragenlijsten en de overzichten van de resultaten zijn in de bijlage opgenomen.

III.2 Resultaten Belevingsonderzoek Duits

3^e en 4^e klas HAVO/VWO

(bij 1.071 reacties)

Klassen

leerlingen uit de 3 ^e klas	705
leerlingen uit de 4 ^e klas	366

Geslacht

48% man	511)
52% vrouw	560)

Leeftijd

13 jaar	8	1%
14 jaar	187	17%
15 jaar	514	48%
16 jaar	265	25%
17 jaar	79	7%
overig	18	2%

Opleidingen

Berlage Lyceum Amsterdam	Noord-Holland	33
Gymnasium Haganum	Zuid-Holland	95
Martinus College Grootebroek	Noord-Holland	17
Maartens College Haren	Groningen	138
OSG De Meergronden Almere	Flevoland	70
Montessori College Herman Jordan Zeist	Utrecht	6
RKSG Marianum	Gelderland	96
SG Schravenlant Schiedam	Zuid-Holland	138
Stichtse Vrije School Zeist	Utrecht	27
Teylingen College Noordwijkerhout	Zuid-Holland	81
Udens College Uden	Noord-Brabant	370

Provincie

Groningen	13%
Gelderland	9%
Noord-Holland	5%
Zuid-Holland	29%
Utrecht	3%
Noord-Brabant	35%
Flevoland	6%
Overijssel	0%
Limburg	0%
Zeeland	0%
Drenthe	0%
Friesland	0%

Regio

Grensstreek	22%
Randstad	43%
Overig	35%

Profiel (alleen ingevuld door leerlingen uit de 4^e klas)

Cultuur & Maatschappij	99	27%
Economie & Maatschappij	130	36%
Natuur & Gezondheid	60	16%
Natuur & Techniek	77	21%

Niveau

46% HAVO	494
54% vwo/gymnasium	577

Invloeden op de keuze van je vakkenpakket

■ De ondervraagde scholieren vinden een vak nuttig als

ze het in de toekomst voor werk en/of opleiding nodig hebben	87%
het terugkomt in hun dagelijks leven	55%
ze er plezier in hebben	50%
het aansluit op hun persoonlijke interesses/hobby's	40%
ze het niet zo moeilijk vinden	30%
het gegeven wordt door een leuke leraar	15%
veel leerlingen het vak ook volgen	2%
anders	3%

■ De ondervraagde scholieren vinden een vak populair/leuk als

ze er plezier in hebben	73%
het gegeven wordt door een leuke leraar	49%
ze het niet zo moeilijk vinden	42%
het aansluit op hun persoonlijke hobby's/interesses	40%
het terugkomt in hun dagelijks leven	28%
veel leerlingen het vak ook volgen	25%
anders	2%

■ 88% van de ondervraagde scholieren geeft de voorkeur aan een vak als het belangrijk is voor hun toekomstige opleiding en/of werk.

■ Aardrijkskunde, geschiedenis, economie en een tweede vreemde taal

Van de vier vakken wordt het meest interessant gevonden:	1. geschiedenis	63%
	2. aardrijkskunde	35%
Van de vier vakken wordt het meest nuttig voor het dagelijks leven gevonden:	1. economie	61%
	2. een tweede vreemde taal	60%
Van de vier vakken wordt het makkelijkst gevonden:	1. aardrijkskunde	23%
	2. een tweede vreemde taal	21%
Van de vier vakken vindt men het leukst:	1. geschiedenis	28%
	2. aardrijkskunde	17%
Van de vier vakken vindt men het belangrijkste voor opleiding en/of werk:	1. economie	48%
	2. een tweede vreemde taal	39%

Kortom: een tweede vreemde taal wordt in vergelijking met de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en economie niet als heel interessant beschouwd, maar wel als redelijk nuttig voor het dagelijks leven, makkelijk, redelijk belangrijk voor opleiding en/of werk en redelijk leuk. Verder heeft een aantal van de onder-vraagde scholieren bij de vragen over de tweede vreemde taal ook aangegeven dat zij dit alleen hebben gekozen, omdat het verplicht was. Dit in tegenstelling tot de andere vakken, waarbij dit niet wordt vermeld.

■ Engels, Frans, Duits en Spaans

Van de vier vakken vindt men het meest interessant:	1. Engels 2. Frans	34% 24%
Van de vier vakken vindt men het meest nuttig voor het dagelijks leven:	1. Engels 2. Duits	82% 54%
Van de vier vakken vindt men het makkelijkst:	1. Engels 2. Duits	40% 25%
Van de vier vakken vindt men het leukst:	1. Engels 2. Frans	23% 18%
Van de vier vakken vindt men het belangrijkste voor opleiding en/of werk:	1. Engels 2. Duits	61% 32%

Kortom: Voor leerlingen in de Bovenbouw die voor Duits hebben gekozen, komt Duits bij bijna alle vragen op de tweede plaats na Engels.

Let op: bijna alle deelnemende leerlingen hebben helemaal geen Frans of Spaans meer en hebben daarom bij deze talen niets ingevuld. Dit leidt daarom bij deze vraag tot een vertekend resultaat!

Kennisvragen

Vraag a: 'Hoeveel mensen wonen er in Duitsland?'	55% goed (82 miljoen)
Vraag b: 'Welk land heeft de grootste bevolking van alle landen in de Europese Unie?'	73% goed (Duitsland)
Vraag c: 'Voor hoeveel miljard euro heeft Nederland in 2008 goederen naar Duitsland geëxporteerd?'	55% goed (65 miljard)
Vraag d: 'Van de Nederlandse export gaan per jaar zo'n ... procent naar Duitsland.'	45% goed (25%)
Vraag e: 'Welke taal wordt in de Europese Unie door mensen het meest als moedertaal gesproken?'	55% goed. (Duits)

Kortom: De algemene kennis over Duitsland is matig tot redelijk. Dit zijn natuurlijk vragen over zeer algemene feitenkennis, waarvan niet afgeleid kan worden wat leerlingen over bijv. alledaagse dingen in Duitsland weten.

Duitsland in het algemeen

31% van de ondervraagden vindt Duits een (redelijk) interessante taal	36% vindt Duits een (redelijk) oninteressante taal
Slechts 19% vindt Duits een (redelijk) mooie taal	maar liefst 61% vindt Duits geen mooie taal
40% vindt Duits een (redelijk) makkelijke taal	31% vindt Duits een (redelijk) moeilijke taal
36% vindt Duitsland een (redelijk) interessant land	30% vindt Duitsland een (redelijk) oninteressant land
42% vindt de steden van Duitsland (redelijk) interessant	25% vindt de steden van Duitsland (redelijk) oninteressant
32% vindt de natuur van Duitsland (redelijk) interessant	35% vindt de natuur van Duitsland (redelijk) oninteressant
26% is (redelijk) geïnteresseerd in Duitse cultuur (films, literatuur, musea, etc.)	42% is niet (echt) geïnteresseerd in Duitse cultuur.
26% vindt Duitsers (redelijk) interessant	40% vindt Duitsers (redelijk) oninteressant
30% vindt de mogelijkheden voor werk/opleiding in Duitsland (redelijk) interessant	33% vindt de mogelijkheden voor werk/opleiding (redelijk) oninteressant

71% geeft aan 'niets' met Duitsland te hebben	29% geeft aan 'iets' met Duitsland te hebben: 13% heeft familie in Duitsland 10% gaat er graag op vakantie 7% is geïnteresseerd in Duitsland (cultuur, geschiedenis, politiek, economie) 4% is geïnteresseerd in Duitse muziek 4% is geïnteresseerd in Duitse film/series 2% is geïnteresseerd in Duitse boeken/tijdschriften
---	---

■ Welke Duitse muziek, films, boeken ken je?

Muziek	Rammstein, Peter Fox, Tokio Hotel, Nena, Lena, The Baseballs, Die Prinzen, Mozart, Beethoven
Film/tv	'Berlin, Berlin', 'Türkisch für Anfänger', 'Das Leben der Anderen', 'Der Vorleser', 'Good Bye, Lenin!', 'Der Untergang', 'Das Parfum', 'Die Welle', 'Christiane F. – Wir Kinder vom Bahnhof Zoo', 'Lola rennt', 'Kommissar Rex', 'Crazy', 'Kebab Connection', 'Duitse oorlogsfilms' (de Amerikaanse film 'Schindler's List' wordt hier veelvuldig genoemd)
Boeken	'Der Besuch der alten Dame', 'Fickende Fische', 'Fette Ferien', 'Krabat', 'Damals war es Friedrich', 'Das Parfum', 'Es geschah am hellichten Tag', 'Die Nibelungen', 'Im Westen nichts Neues', 'Die Wolke', 'Der Vorleser', 'Crazy', 'Das Versprechen', 'Mein Kampf'
Niets	ongeveer 4% van de ondervraagden geeft aan helemaal niets aan films/muziek of boeken in het Duits te kennen

■ Hoe vaak ben je in Duitsland geweest?

nooit	5%
één keer	14%
twee tot vijf keer	37%
meer dan vijf keer	47%

Kortom: Een meerderheid van de ondervraagden vindt Duits geen mooie taal. Van de ondervraagden vinden meer leerlingen Duits (redelijk) makkelijk dan (redelijk) moeilijk. Een derde van de ondervraagden geeft aan 'iets' met Duitsland te hebben. Meer dan 10% heeft zelf familie in Duitsland. Bijna de helft van de ondervraagden is meer dan vijf keer in Duitsland geweest.

Het vak Duits op jouw school

De volgende redenen hebben er toe bijgedragen dat de leerlingen het vak hebben gekozen:

46% vindt Duits een nuttig vak voor het dagelijks leven	
37% vindt Duits een makkelijk vak	
24% denkt Duits nodig te hebben voor opleiding of werk	
26% hoopt dat Duits hun kansen op de arbeidsmarkt vergroot	
21% koos Duits omdat het het beste in hun rooster paste	
20% vindt Duits een interessant vak	
10% heeft er iets mee (bijv. Duitstalige familie of vrienden)	
8% heeft een leuke leraar Duits	
5% vindt de lessen leuk	
6% vindt Duits een mooie taal	
1% heeft het gekozen vanwege een excursie naar Duitsland	
39% vindt de lessen Duits (redelijk) makkelijk	25% vindt de lessen niet (zo) makkelijk
25% vindt de lessen Duits (redelijk) boeiend	41% vindt de lessen Duits niet (zo) boeiend
30% vindt de lessen Duits (redelijk) afwisselend	39% vindt de lessen Duits niet (zo) afwisselend
22% vindt de lessen Duits (redelijk) interessant	38% vindt de lessen Duits niet (zo) interessant
37% vindt dat er voldoende Duits wordt gesproken in de lessen	35% vindt dat er onvoldoende Duits wordt gesproken in de lessen
35% vindt dat Duitse literatuur voldoende aan bod komt in de lessen	37% vindt dat Duitse literatuur niet voldoende aan bod komt in de lessen
30% is van mening dat kennis van land en cultuur voldoende aan bod komt in de lessen Duits	37% vindt dat kennis van land en cultuur niet voldoende aan bod komt
21% vindt dat actuele ontwikkelingen in Duitsland voldoende aan bod komen in de lessen Duits	51% vindt dat actuele ontwikkelingen onvoldoende aan bod komen in de lessen Duits
59% geeft aan een (redelijk) leuke docent te hebben	19% geeft aan geen leuke docent te hebben
56% vindt dat bijzondere activiteiten onvoldoende aan bod komen in de lessen	
16% heeft deelgenomen aan een studiereis voor het vak Duits	
24% werkt soms aan bijzondere projecten tijdens de les Duits	
7% heeft deelgenomen aan een partnerschap met een Duitstalige school	

8% heeft deelgenomen aan een uitwisseling met een Duitstalige school

68% werkt soms met extra lesmateriaal

8% heeft wel eens (een) gastspreker(s) in de les Duits gehad

22% werkt soms met digitale opdrachten in de les

36% zou graag op studiereis willen naar een Duitstalig land

40% zou graag een uitwisseling willen hebben met een Duitstalige school

24% zou graag nog bijzondere projecten doen

21% zou graag nog een partnerschap met een Duitstalige school willen

17% zou graag gastsprekers in de les hebben

19% is van mening dat Duits gemiddeld een (heel) populair vak is onder de leerlingen op hun school. Redenen die hiervoor worden gegeven zijn o.a.:

‘De meeste mensen kiezen het omdat ze Frans te moeilijk vinden. Dan blijft er nog een keus over en dat is Duits’

‘Buurland en leuke leraren’

‘De Duitse klassen zitten wel voller dan de Franse klassen. Waarom: ik denk omdat Duitsland en Nederland naast elkaar liggen en de Duitse taal zal wel belangrijk zijn op de handelsmarkt’

‘De meeste kiezen het, denk ik, omdat het makkelijk is’

‘Het is belangrijk dat je een vreemd vak in je profiel hebt om betere kansen te krijgen voor een goede baan op de arbeidsmarkt. Het lijkt ook heel erg op het Nederlands daarom is het makkelijker onder de knie te krijgen dan bijv. Frans of Spaans’

33% is van mening dat Duits (helemaal) niet populair is op hun school.

Redenen die hiervoor worden gegeven zijn o.a.:

‘De hoeveelheid leerlingen is ongeveer hetzelfde als bij Frans en Spaans. Dus ik denk dat het niet heel populair is, maar gewoon neutraal, net zoals de andere moderne talen’

‘De grammatica is té moeilijk en het is geen mooie taal, maar je moet het wel volgen’

‘De meeste mensen vinden Duits niet zo’n mooie taal’

‘De mensen die het kiezen doen dat omdat het zo uitkomt in het rooster.’

‘Duits heb je niet echt nodig voor een vervolgoopleiding. daarom is het vak niet uitermate belangrijk’

‘Er zijn een paar leerlingen die Duits een hele mooie en leuke taal vinden, maar dat zijn er maar weinig’

‘De meeste leerlingen vinden dat er tijdens de Duitse les te veel gezeurd wordt over de 2^e wereld oorlog en vinden de grammatica vervelend. Ik zelf vind het geen mooie taal, maar denk dat het handig is voor later’

Hoeveel procent van de les spreekt jouw leraar in het Duits?

0%	10%
25%	51%
50%	21%
75%	14%
100%	4%

Hoeveel procent van de les zou jouw docent in het Duits moeten spreken?

0%	9%
25%	18%
50%	42%
75%	26%
100%	5%

Hoe vaak spreek jij zelf Duits in de lessen?

23%	spreekt nooit zelf Duits in de les
69%	spreekt soms Duits in de les
7%	spreekt vaak Duits in de les
1%	spreekt altijd Duits in de les

37%	zou meer Duits willen spreken in de les
66%	is tevreden met de keuze voor het vak Duits

Kortom: Bijna de helft van de ondervraagden vindt Duits nuttig voor het dagelijkse leven (46%) en makkelijk (37%). Een grote meerderheid (61%) vindt Duits echter geen mooie taal. Veel scholieren vinden dat er meer aandacht besteed kan worden aan kennis van land en cultuur (37%), actuele ontwikkelingen in Duitsland (51%) en bijzondere activiteiten (56%). Men mist met name internationale activiteiten zoals studiereizen (36%) en uitwisselingen met Duitstalige landen (40%). Wat de keuze van het vak Duits betreft, geven veel leerlingen aan dat dit in hun geval een keuze tussen de vakken Duits en Frans is geweest: leerlingen die dan Duits kiezen, doen dat omdat ze Duits makkelijker vinden (lijkt sterker op het Nederlands) en nuttig voor de toekomst. Leerlingen die Frans kiezen vinden Duits een lelijke taal en lopen aan tegen de moeilijke grammatica. Opvallend is het gebruik van de doeltaal Duits in de les: een meerderheid van de docenten Duits (61%) spreekt minder dan een kwart van de lestijd Duits, 10% zelfs nooit! Van de leerlingen zijn deze cijfers zelf nog opvallender: 91% van alle ondervraagden spreekt soms of nooit Duits in de les! Meer dan de helft (63%) van de ondervraagden vindt dit echter niet bezwaarlijk.

Het belang van het vak Duits voor de toekomst

44% vindt het vak Duits (redelijk) nuttig voor het dagelijks leven	24% vindt het vak niet (zo) nuttig
26% denkt het vak Duits nodig te hebben voor zijn/haar toekomstige opleiding en/of baan	45% denkt het vak Duits niet nodig te hebben
40% is van mening dat het vak Duits zijn/haar kansen op de arbeidsmarkt vergroot	29% is van mening dat het vak Duits zijn/haar kansen op de arbeidsmarkt niet vergroot
42% vindt het vak Duits leerzaam (voor de persoonlijke ontwikkeling)	24% vindt het vak Duits niet leerzaam

Welke voordelen op professioneel vlak verwacht jij dat een keuze voor het vak Duits zou kunnen hebben?

Enkele quotes:

'Als je met toerisme werkt'

'Werken met Duitse bedrijven'

'Geen : Duitsers kunnen namelijk ook wel Engels spreken en verstaan!!!'

'Communicatie met Duitse bedrijven, ook al vind ik dat zij juist Engels zouden moeten leren'

'Ik wil een opleiding management gaan doen en dan moet je veel talen kunnen bespreken'

'Nederland handelt veel met Duitsland dus daarom is het wel belangrijk, maar bij het werk dat ik wil gaan doen zal ik het niet snel nodig hebben'

'Ik wil iets gaan doen met economie of politiek of aardrijkskunde. Zoals ik al had ingevuld: 25% van de export gaat naar Duitsland, dat is een erg groot deel. Wij handelen dus veel met Duitsland. Als je dan wat met economie gaat doen lijkt mij het 'ook handig dat je dan goed Duits kan spreken, toch?'

'Makkelijkere omgang met mensen uit andere landen'

'Internationale betrekkingen, Duitsland is een groot land en een belangrijke partner van Nederland en een belangrijk lid van de Europese Unie'

'Voor in de economie of bij een technische opleiding'

'Ik woon vlak bij Nijmegen, en als je daar werkt heb je veel te maken met Duitsers'

'Je hebt een grote kans om ooit met Duitse klanten te maken te krijgen. Het is dan belangrijk dat je ze fatsoenlijk te woord kan staan'

'In veel zakenrelaties wordt Duits gesproken. Je kunt dus zeggen dat Duits ook een soort wereldtaal wordt. Dan is het handig dat je het een beetje onder de knie hebt en je altijd verstaanbaar kunt maken'

'Talen zijn altijd handig, want ik wil opleiding voor toerisme doen'

'Niet, ik wil later in mijn werk niets met Duits doen. Hooguit gewoon op vakantie gaan'

'Dat je het een beetje kan spreken en dat je het kan verstaan'

'Horeca; er zijn vaak Duitsers in Nederland en als jij in de horeca werkt is het handig om Duits te kunnen praten'

'Het staat goed op je cv. En meerdere talen beheersen is een goed punt'

'Ik wil stewardess worden dus ik heb Duits nodig'

'Ik wil misschien communicatie gaan doen en dan is het handig als je meerdere talen spreekt'

'Je kunt gaan studeren en werken in een land waar ze Duits spreken'

‘Ik wil de politiek in, en dan moet je veel weten van Europa en dus ook Duitsland. Zeker omdat Duitsland een zeer belangrijke handelspartner is van Nederland, moet je goed met ze kunnen communiceren en je wekt sympathie als je hun moedertaal een beetje kan spreken’

‘Je kunt beter met mensen uit Duitsland communiceren, vooral in het gebied waar wij wonen (achterhoek) zijn er toch wel veel Duitse mensen die hier naar winkels of zo komen. Het is dus handig als je Duits kunt praten want daardoor heb je wel meer kans op een baan’

‘Nou, ik ben van plan eerst naar de Pabo te gaan en daarna wil ik doorgaan voor lerares Duits, dus dan heb ik het wel nodig’

Kortom: Veel leerlingen zijn zich wel bewust van het mogelijke belang van Duits voor de toekomst. Veel leerlingen zijn zich bewust van het belang van de Duitse taal voor handel en economie. Ook kan het Duits van pas komen in het toerisme, de horeca, technische beroepen en de politiek. Het lijkt erop dat vooral leerlingen die in de grensstreek wonen of in toeristische gebieden (Noordwijk) ervan uitgaan dat ze later ook veel te maken kunnen hebben met Duitsers die daar komen. Al met al valt op dat veel leerlingen in de 3^e en 4^e klas zich er blijkbaar wel bewust van zijn dat kennis van het Duits hen voordelen kan opleveren.

IV. Het belevingsonderzoek Duits – Kwalitatief onderzoek: de diepte-interviews

IV.1 Methode

Naast de digitale vragenlijsten zijn ook diepte-interviews afgenomen met negentien leerlingen uit klas 3 en 4 (met en zonder Duits in hun pakket) en met vijf HBO- en masterstudenten van de lerarenopleiding Duits om meer helderheid te krijgen over keuzefactoren onder scholieren en over hun visie op het vak Duits.

Scholen in verschillende delen van Nederland, verdeeld over de Randstad en het grensgebied zijn benaderd voor deelname. Uiteindelijk namen leerlingen en studenten van de volgende (hoge)scholen deel aan de interviews:

- Udens College, Uden;
- S.G. Marianum, Groenlo;
- Gymnasium Haganum, Den Haag;
- Berlage Lyceum, Amsterdam;
- Hogeschool Utrecht, lerarenopleiding Duits.

Alle deelnemende (hoge)scholen zijn bezocht door medewerkers van het DIA. De interviews zijn aan de hand van vragenlijsten uitgevoerd, de resultaten op camera vastgelegd. Een dvd met fragmenten uit de interviews wordt in de bijlage meegestuurd.

De interviews onder leerlingen waren er op gericht verdieping te krijgen op de vragen die in de enquêtes zijn behandeld. Bijzondere nadruk is gelegd op persoonlijke ervaringen en meningen, die vanwege het meerkeuzeformat van de digitale vragenlijsten niet uit de enquêtes konden worden gedestilleerd. In de vragen zijn de interviewers uitgegaan van persoonlijke associaties met Duitsland. Er is geprobeerd te achterhalen waarop deze beelden zijn gebaseerd. Er is expliciet gevraagd naar persoonlijke ervaringen in Duitsland, met Duitse jongeren en in de lessen Duits. Daarnaast lag de focus, net als in de digitale vragenlijsten, op de vraag in hoeverre de deelnemers zich bewust zijn van het (economische) belang van Duitsland voor Nederland en Europa, en of dat bewustzijn gevolgen heeft voor het keuzegedrag van de leerlingen. Tenslotte werd deelnemers gevraagd de praktijk van het onderwijs Duits op hun school te beschrijven en wensen te uiten met betrekking tot activiteiten in de lessen Duits.

Op de lerarenopleiding Duits zijn interviews afgenomen onder eerstejaarsstudenten van de tweedegraads lerarenopleiding en onder studenten die in een Masteropleiding hun eerstegraads lesbevoegdheid halen. Het verschil tussen deze beide groepen ligt niet alleen in de leeftijd, maar ook in de leservaring: waar de eerstejaarsstudenten zelf net van de middelbare school afkwamen, hadden de Masterstudenten al vele

jaren leservaring voor de klas. De deelnemers aan de interviews zijn gevraagd naar de redenen van hun keuze voor de opleiding tot leraar Duits, en naar de rol die het middelbaar onderwijs dat zij zelf hebben genoten daarin heeft gespeeld. Daarnaast is ook hier weer de nadruk gelegd op de (mogelijke) meerwaarde van het vak Duits voor leerlingen in Nederland: deelnemers kregen de vraag om deze meerwaarde zelf te omschrijven, en toe te lichten hoe zij daar zelf als docenten aandacht aan besteedden in hun lessen. Met de vraag het keuzegedrag van leerlingen in te schatten probeerden we erachter te komen of de antwoorden van de (toekomstige) docenten Duits overeenstemmen met de keuzefactoren die leerlingen zelf aangegeven. Tenslotte werd er gevraagd naar de mening van de studenten over de stand van het onderwijs Duits in Nederland in het algemeen, de praktijk op hun school en de aansluiting van het onderwijs op de lerarenopleiding met de praktijk op de middelbare school.

Voorbeelden van de vragenlijsten voor de scholieren en de studenten uit de lerarenopleiding Duits zijn als bijlage bij dit rapport bijgevoegd.

IV.2 Resultaten scholieren

Al met al kan op basis van de interviews worden vastgesteld dat de antwoorden die de deelnemende leerlingen hebben gegeven niet erg verschillen van de uitkomsten van de digitale vragenlijsten. Hier volgt een samenvatting van de belangrijkste resultaten waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen de vier thema's die in de interviews zijn besproken.

Keuzefactoren

Uit de diepte-interviews met scholieren uit de 3^e en 4^e klas blijkt duidelijk dat de belangrijkste keuzefactor in het samenstellen van een vakkenpakket voor de Bovenbouw, de vraag is of een vak als makkelijk wordt ervaren en de verwachting bestaat dat er in de toekomst dan ook hoge cijfers kunnen worden gehaald. Opvallend is dat juist het belang van de factor 'makkelijk vak' zeer verschillend kan uitpakken voor het vak Duits: waar sommige leerlingen absoluut zouden kiezen voor Duits omdat het als zeer makkelijk wordt ervaren ('lijkt op het Nederlands'), ontstaat een soort spiegelbeeld in het antwoord van andere leerlingen die Duits juist als uitermate moeilijk ervaren ('lastige grammatica'). Aan de ene kant ontstaat de indruk dat het ervaren van het vak Duits als makkelijk of moeilijk een zeer persoonlijke mening is. Aan de andere kant zou onderzocht kunnen worden of er een samenhang bestaat tussen de manier en mate waarop grammatica in de les wordt aangeboden, en het beeld dat bij leerlingen ontstaat van Duits als moeilijke taal.

Daarnaast wordt als keuzefactor de afweging genoemd of leerlingen een vak later nog nodig zullen hebben. Uit de interviews blijkt dat leerlingen deze vraag op een pragmatische manier benaderen: ze vragen zich af of ze het Duits voor een vervolgopleiding nodig zullen hebben en houden hierbij rekening met hun andere vakken en

het profiel dat zij hebben gekozen. Daarnaast zijn vooral leerlingen uit de grensstreek zich bewust van het nut van de Duitse taal in het dagelijks leven. Door veel van deze ondervraagden wordt opgemerkt dat Duits een handige taal is, omdat men ook in de toekomst verwacht nog veel in contact te komen met Duitsers.

Het valt op dat de ‘leuke docent Duits’, tegen de verwachtingen van de uitvoerders van het onderzoek in, geen of nauwelijks een rol speelde in het keuzegedrag van de leerlingen. Jongeren rond de 15 jaar die een vakkenprofiel voor de Bovenbouw samenstellen lijken daarentegen uitermate pragmatisch om te gaan met de keuze-mogelijkheden die ze hebben. Er is echter een kans dat hier sprake is van het fenomeen ‘sociaal wenselijke antwoorden’. Het is dus mogelijk dat leerlingen wel degelijk sneller een vak kiezen als ze er plezier in hebben (mede door de leraar): plezier in het vak vergroot immers vaak ook de motivatie en kan leiden tot hogere cijfers. Daarnaast kan persoonlijke voorkeur voor een vak ook achteraf goed worden beredeneerd met pragmatische redenen zoals ‘Duits kan later belangrijk zijn voor mijn toekomst’.

Belangstelling voor Duitsland/Duitsers

Aan het begin van de interviews kregen alle deelnemers de vraag voorgelegd wat hun associaties waren met Duitsland. De meest gehoorde antwoorden waren:

- groot land/belangrijk land binnen de EU en voor Nederland;
- buurland;
- voetbal;
- bier en worsten;
- Berlijn;
- geschiedenis: WO II, val van de Muur;
- Angela Merkel.

Leerlingen uit de grensstreek associeerden Duitsland tevens vaak met ‘winkelen’. Een klein aantal leerlingen met – zo bleek in de latere interviews – grote affiniteit met en belangstelling voor het vak Duits associeerden Duitsland daarnaast ook met muziek (met name met de band Tokio Hotel), tijdschriften en jongeren.

Opvallend is dat bij deze associaties nauwelijks een waardeoordeel wordt geuit. Waar in eerdere onderzoeken de Tweede Wereldoorlog vaak door scholieren als reden voor allerlei negatieve beelden over Duitsland en Duitsers werd aangehaald, bleek nu dat juist leerlingen met een bovengemiddelde en positieve belangstelling voor Duitsland, de Duitse geschiedenis noemden als antwoord op de vraag wat ze met Duitsland associeerden. Het lijkt erop dat voor veel van deze leerlingen de Tweede Wereldoorlog absoluut niet meer wordt gezien als persoonlijk trauma van veel Nederlanders maar veel meer – net als de val van de Berlijnse Muur – als een interessant historisch onderwerp.

Op de vraag of ze persoonlijke contacten met Duitsers hadden antwoordden de meeste leerlingen ontkennend. Zelfs van de leerlingen uit het directe grensgebied die zelf aangaven regelmatig de grens over te steken, bijvoorbeeld om te winkelen,

kende een grote meerderheid geen Duitsers persoonlijk. Tegelijkertijd leek ook de belangstelling voor persoonlijke contacten zeer gering: Duitse jongeren leken, zoals de leerlingen uitlegden, immers gewoon op Nederlandse jongeren. Het gebrek aan ‘exotisme’ kan een reden zijn voor het feit dat veel van de ondervraagden weinig interesse toonden om kennis te maken met Duitse jongeren. Misschien weegt er echter ook nog een andere factor mee: op de vraag of de Nederlandse scholieren graag deel zouden nemen aan een uitwisseling met Duitse leerlingen gaf een deel van de ondervraagden het antwoord dat ze weinig nut zagen in een uitwisseling met Duitse leeftijdsgenoten **omdat zij dachten het Duits onvoldoende te beheersen**. Sommigen vertelden dat ze een ontmoeting met Duitse jongeren ronduit eng zouden vinden, omdat zij zelf geen Duits konden spreken.

Samenvattend kan worden gesteld dat de beelden die worden geassocieerd met Duitsland tamelijk neutraal en algemeen van aard zijn. Persoonlijke ervaringen blijken nauwelijks een rol te spelen in de beeldvorming: zeer verrassend gezien het feit dat bijna alle leerlingen al meerdere keren in Duitsland zijn geweest. Sommige van de ondervraagden geven in de loop van de interviews dan ook zelf aan wel meer over actualiteiten of persoonlijke ervaringen te willen leren in de lessen Duits. Een meerderheid van de deelnemers aan de interviews lijkt echter weinig belangstelling te hebben voor het thema Duitsland en voor een ontmoeting met Duitsers: ‘Duitsland’ roept positieve noch negatieve beelden op en dat lijkt ook te leiden tot een bepaalde mate van onverschilligheid ten aanzien van dit onderwerp. Een factor die hier zeker nog een rol speelt is onzekerheid ten opzichte van hun eigen taalbeheersing van het Duits.

Bewustzijn van het belang van Duitsland

Net als in de digitale vragenlijsten is ook in de diepte-interviews expliciet onderzocht in hoeverre leerlingen zich bewust zijn van het belang van Duitsland en het Duits voor Nederland en voor hun persoonlijke carrière. De antwoorden van de ondervraagden verschilden weinig van de resultaten uit de vragenlijst: meer dan de helft van de ondervraagde leerlingen lijkt zich wel bewust te zijn van het belang van Duitsland zowel binnen de EU als specifiek voor Nederland. Ze zijn zelf vaak in staat concrete voorbeelden hiervoor te noemen, vaak op het gebied van handel en economie.

Aan de leerlingen is ook gevraagd naar hun plannen voor een vervolgopleiding. Komt een keuze voor of tegen het vak Duits in de Bovenbouw ook werkelijk overeen met de focus op ‘nut voor de toekomst’, die zo duidelijk bleek uit de antwoorden met betrekking tot keuzegedrag (zie boven). Inderdaad bleek dat de meeste leerlingen ook met betrekking tot hun toekomstplannen goed nadenken over een mogelijke keuze voor

het vak Duits. Leerlingen die geen Duits hebben gekozen kunnen hier, zoals blijkt uit de interviews, meestal duidelijke redenen voor geven: ze willen toch niets met economie doen, ze weten/gaan ervan uit dat Engels in hun toekomstig werkveld zeker voldoende is of ze geven aan dat je meer Duits leert als je een half jaar in het land woont en werkt dan wanneer je nog drie jaar op school Duits volgt. Ook leerlingen die wel voor Duits hebben gekozen kunnen hier argumenten voor geven: ze willen de economische of technische kant op en verwachten daarbij voordelen met Duits in hun pakket; één leerling wil iets met musical gaan doen en kent de grote markt hiervoor in Duitsland; sommigen geven aan docent Duits te willen worden.

De conclusie is aldus dat ruim de helft van de leerlingen in de diepte-interviews zich bewust is van het belang van Duitsland voor Nederland. Ook houden leerlingen inderdaad in hun keuze van een vakkenpakket rekening met hun plannen voor een vervolgopleiding.

De lessen Duits

Ondanks het feit dat leerlingen zelf aangeven dat de 'leuke' les/docent nauwelijks een rol speelt in het keuzegedrag, is het toch interessant meer over de praktijk van het onderwijs op de deelnemende scholen en de meningen van leerlingen hierover te weten te komen.

Aan de leerlingen werd gevraagd naar hun leukste ervaring in de les, hun wensen voor de lessen Duits en hun beeld van de 'ideale leraar Duits'. Uit de antwoorden op deze vragen konden interessante feiten worden afgeleid, waaronder bijvoorbeeld de dagelijkse praktijk in de lessen Duits. De ondervraagden schetsen beelden van een 'typische les Duits' die weinig van elkaar verschillen: de docent opent de les, controleert het huiswerk, legt een stukje grammatica uit (in het Nederlands) waarna over wordt gegaan op zelfstandig werken met behulp van een werkboek. Daarbij wordt door de docent noch door de leerling veel Duits gesproken. Over het algemeen vinden leerlingen hun lessen redelijk leuk, soms een beetje saai. Veel deelnemers aan het interview zouden meer afwisseling in de les willen hebben.

Het blijkt dat de ondervraagde leerlingen over het algemeen tevreden zijn met hun docenten Duits. Een wens die door bijna alle leerlingen wordt geuit betreft echter de mate van gesproken Duits in de les: met uitzondering van één leerling geven alle ondervraagden aan dat ze het zouden toejuichen als hun docent meer Duits zou spreken in de les. Sommigen geven aan dat ook leerlingen meer Duits zouden moeten spreken in de les. Opvallend is dat de antwoorden van de ondervraagde leerlingen in de interviews verschillen van de antwoorden van leerlingen, die de digitale vragenlijsten hebben ingevuld. Daaruit bleek immers dat meer dan helft van de deelnemende leerlingen het niet bezwaarlijk vindt dat ze zelden of nooit Duits in de les spreken. De onderzoekers verklaren dit verschil door het feit dat leerlingen bij de diepte-interviews vaak zichtbaar langer stilstonden bij deze vraag, waardoor zij vanzelf uitkwamen op het antwoord dat meer doeltaalgebruik in de les niet alleen leerzamer zou zijn, maar eigenlijk ook wel leuker.

Gevraagd naar hun leukste ervaring noemen veel leerlingen het luisteren naar een Duits liedje of het kijken naar een Duitstalige film. Het feit dat dit herhaaldelijk wordt genoemd, leidt tot de conclusie dat film en muziek blijkbaar weinig worden ingezet in de lessen Duits. Een leerling legt uit dat Duitse liedjes wel in hun lesmethodes worden behandeld en met behulp van een bijhorende luister-cd in de les worden beluisterd. Het gaat hier echter meestal niet om 'echte', authentieke nummers van Duitstalige bands.

Op de vraag wat leerlingen dan graag in de les zouden willen doen, antwoorden de ondervraagden in overeenstemming met hun verhaal over de leukste ervaring, dat ze graag meer film en muziek in de les zouden willen behandelen. Daarnaast wordt kennis van land en cultuur genoemd als iets dat in een talenles niet mag ontbreken. Vooral actualiteiten krijgen volgens veel van de ondervraagden weinig ruimte in de les. Internationalisering (in de vorm van studiereizen, uitwisselingen of gastsprekers in de les) wordt door de leerlingen zelf niet vaak genoemd. Dat kan echter ook liggen aan het feit dat deze dingen voor sommigen van de scholieren eenvoudigweg 'een brug te ver' zijn en ze er niet aan denken. Als er concreet naar gevraagd wordt, blijkt er namelijk zeker belangstelling te bestaan voor internationaliserings- activiteiten, hoewel, zoals eerder genoemd, met name een uitwisseling door sommigen ook als 'eng' wordt ervaren vanwege twijfels over de eigen taalbeheersing. Tenslotte wordt ook op deze vraag weer door een grote meerderheid aangegeven dat er in de lessen Duits (meer) Duits zou moeten worden gesproken.

Het zal weinig verbazen dat bovengenoemde wensen ook weer terugkomen in de antwoorden van leerlingen op de vraag naar de 'ideale leraar Duits'. Volgens de ondervraagden kent de ideale leraar Duits Duitsland goed, heeft er bij voorkeur een langere periode gewoond en kan er enthousiast over vertellen. De ideale docent Duits spreekt Duits in de les, kan goed uitleggen, heeft controle over de klas, is grappig en zorgt voor voldoende afwisseling, bijvoorbeeld door dingen 'buiten het boek' aan te bieden, zoals muziek en film.

Samenvattend kan worden gesteld dat veel leerlingen de lessen Duits als weinig afwisselend ervaren: volgens de ondervraagden zou de inzet van Duitstalige liedjes en film een aantrekkelijke toevoeging op de les zijn. Ook voor meer internationale activiteiten staan de meeste leerlingen wel open, hoewel sommigen hier ook twijfels uiten met betrekking tot hun mondelinge taalbeheersing. Het meest opvallende element is echter de duidelijke roep om meer gesproken Duits in de les: leerlingen beseffen dat een onderdompeling in de Duitse taal niet alleen leerzaam is, ze geven zelf aan dat het de les ook leuker zou kunnen maken!

IV.3 Resultaten studenten van de lerarenopleiding

Naast de scholieren werden ook studenten van de lerarenopleiding ondervraagd over hun visie op het vak Duits. Op de lerarenopleiding Duits van de Hogeschool Utrecht zijn interviews afgenomen onder eerstejaarsstudenten van de tweedegraads lerarenopleiding en onder studenten die in een Masteropleiding hun eerstegraads lesbevoegdheid halen. Omdat de groep geïnterviewden redelijk klein was, zullen de resultaten uit dit deelonderzoek representatief zijn. Sommige resultaten zullen in dit overzicht dan ook afgezwakt worden. Toch kunnen veel antwoorden van deze doelgroep belangrijk zijn in het licht van het onderzoek.

In de openingsvraag van het interview werd aan de deelnemers gevraagd naar de redenen van hun keuze voor de opleiding tot leraar Duits, en naar de rol die het middelbaar onderwijs dat zij zelf hebben genoten daarin heeft gespeeld. Bij deze vraag bleek er een groot verschil te bestaan tussen de (wat oudere) studenten uit de Masteropleiding en de (jongere) eerstejaarsstudenten van de tweedegraads opleiding: veel deelnemers uit de Masteropleiding waren ooit begonnen met een studie Duitse Taal en Cultuur op de universiteit die ze vervolgens niet hadden afgemaakt. Na allerlei zijpaden te hebben bewandeld zijn deze ondervraagden als tweedegraads docenten in het onderwijs terecht gekomen. Nu volgens zij onderwijs voor een eerstegraads lesbevoegdheid. In hun antwoorden geven deze studenten aan dat zij uit interesse voor Duitse taal- en letterkunde voor deze opleiding hebben gekozen. In de lessen Duits op hun middelbare school zijn ze zelf in aanraking gekomen met Duitstalige literatuur, poëzie en filosofie en hebben daardoor de schoonheid van de Duitse taal ontdekt. Ze zien het dan ook als hun taak om hun leerlingen eveneens kennis te laten maken met de Duitse literatuur en cultuur.

Bij de eerstejaars studenten van de lerarenopleiding speelden andere redenen een rol: zij gaven aan dat hun keuze voor Duits vooral werd beïnvloed door het feit dat ze Duits op de middelbare school makkelijk vonden, en dat ze verwachtten dat het goed was voor hun carrière, zowel binnen als buiten het onderwijs. Dit keuzepatroon komt overeen met de resultaten van de leerlingeninterviews. De lessen Duits speelden een minder grote rol in de keuze voor het vak Duits; een studente beschreef de lessen die ze zelf had als niet boeiend, alles verliep volgens een vast stramien waarbij niet werd afgeweken van de lesmethode. Ook dit is herkenbaar, zo blijkt uit de gegevens van de leerlingeninterviews. Het is wel opmerkelijk dat een studente enthousiast is geworden voor de Duitse taal door kennis te maken met een Duits bandje (Tokio Hotel), Duitse muziektijdschriften en vervolgens een Duitstalige fanclub. Dit enthousiasme werd trouwens niet in de les, maar dankzij MTV aangewakkerd.

Daarnaast is ook hier weer de nadruk gelegd op de (mogelijke) meerwaarde van het vak Duits voor leerlingen in Nederland: deelnemers kregen de vraag om deze meerwaarde zelf te omschrijven, en toe te lichten hoe zij daar zelf als docenten aandacht aan besteedden in hun lessen. Uit de interviews blijkt dat alle ondervraagden de vraag wat de meerwaarde van Duits is zelf weten te beantwoorden. Niet iedereen besteedt er echter ook aandacht aan in de les. Sommigen vinden het zelf niet zo belangrijk, anderen weten niet zo goed hoe ze dit onderwerp moeten inbouwen in de les.

De deelnemers aan het interview werd gevraagd welke factoren volgens hen een rol spelen in het keuzegedrag van leerlingen. De antwoorden varieerden sterk. De volgende punten werden genoemd:

- Leerlingen kiezen eerder Frans dan Duits omdat ze Frans een mooiere taal vinden; ook heeft Frans nog meer 'status' dan Duits.
- Ouders hebben nog een negatief beeld van de Duitse taal en de 'typische docent Duits'; hierdoor worden leerlingen negatief beïnvloed.
- Als docenten hun liefde voor het vak overbrengen kiezen ook meer leerlingen Duits.
- Leerlingen zijn bang voor de moeilijke grammatica; als je als docent voor een degelijke basiskennis in de onderbouw zorgt maken leerlingen zich hier minder zorgen over.
- Leerlingen kiezen Duits als de docent populair is en de lessen leuk zijn.
- Leerlingen kiezen een vak als ze het makkelijk en nuttig vinden.

Opvallend is dat het laatste antwoord, 'leerlingen kiezen een vak als ze het makkelijk en nuttig vinden', alleen door de eerstejaarsstudenten werd genoemd. Het is het antwoord dat het beste overeenkomt met de antwoorden die de leerlingen zelf hebben gegeven in de digitale vragenlijsten en in de interviews. Het lijkt erop dat ook hier een generatieverschil zichtbaar wordt, waarbij de jongere eerstegraads studenten dichter bij de leerlingen staan in hun antwoorden en meningen dan bij de oudere Masterstudenten.

Tenslotte werd naar de mening van de studenten over de stand van het onderwijs Duits in Nederland in het algemeen gevraagd. Ook nu varieerden de antwoorden sterk. Enkele voorbeelden:

- 'Duits wordt bedreigd door concurrentie met andere vreemde talen.'
- 'het verbreden van het rooster gaat ten koste van de kwaliteit: er worden te weinig uren Duits gegeven.'
- 'Duits wordt 'salonfähig', mede dankzij de media die hier in de afgelopen jaren vaker aandacht aan hebben besteed.'
- 'Door lerarentekort komen steeds meer onbevoegde docenten voor de klas te staan; dit is zorgelijk.'

Bij het laatste punt (de zorg over een te laag niveau van docenten Duits) moet worden toegevoegd dat studenten ook kritisch waren ten opzichte van de lerarenopleiding: volgens de ondervraagde eerstejaarsstudenten werd er in de lerarenopleiding te veel aandacht besteed aan de algemene vaardigheden waarover een docent moet beschikken. Dat ging volgens hen soms ten koste van de kennis van de taal.

Uit de interviews met studenten van de lerarenopleiding kan al met al worden geconcludeerd dat er sprake is van een generatieverschil: de jongere studenten uit het eerste jaar stemmen in hun antwoorden sterk overeen met de leerlingen die al eerder zijn ondervraagd. Ze hebben zelf voor het vak Duits gekozen, omdat ze het makkelijk [>]

[<] vonden en nuttig voor hun verdere carrière. Het onderwijs dat zij zelf hebben gehad, heeft in deze beslissing geen belangrijke rol gespeeld. Ze kunnen de meerwaarde van de Duitse taal in Nederland goed benoemen en gaan ervan uit dat leerlingen uit precies dezelfde pragmatische redenen Duits zouden kiezen als dat zij zelf dat hebben gedaan. Het beeld dat ontstaat uit de interviews met de 'oudere' Masterstudenten verschilt hier sterk van: zij hebben langer geleden voor een studie Duits gekozen uit liefde voor de Duitse taal en literatuur. Het onderwijs dat zij zelf op de middelbare school hebben gehad, heeft hen in aanraking gebracht met de schoonheid van de Duitse taal. Deze groep ondervraagden noemt de factoren 'gemak' en 'nuttig' niet als wordt gevraagd naar het keuzegedrag van hun leerlingen.

V. Samenvatting resultaten

De resultaten van de digitale vragenlijsten alsook de conclusies naar aanleiding van de diepte-interviews geven belangrijke inzichten in het imago van de Duitse taal onder Nederlandse scholieren en hun beleving van het vak Duits. In dit hoofdstuk komen de belangrijkste resultaten aan bod.

■ Welke consequenties heeft het verbeterde Duitslandbeeld op de belangstelling voor de Duitse taal en cultuur onder Nederlandse jongeren?

De feitenkennis van leerlingen over Duitsland is matig tot redelijk te noemen. Daarnaast geeft bijna driekwart van de ondervraagden in de Onderbouw aan 'niets' met Duitsland te hebben. Onder de scholieren die in de Bovenbouw Duits volgen ligt dit aantal enigszins lager (ongeveer tweederde). Uit de diepte-interviews blijkt verder dat jongeren ook weinig belangstelling hebben in versterkt contact met Duitse leeftijdsgenoten. Als argument wordt aangevoerd dat Duitse en Nederlandse jongeren toch gewoon op elkaar lijken. De belangstelling van veel Nederlandse jongeren gaat eerder uit naar contacten met meer 'exotische' nationaliteiten. Ook het aantal leerlingen met belangstelling voor Duitse cultuur, geschiedenis, boeken, films en muziek is ontluisterend laag. Uit de genoemde titels van bij de leerlingen bekende Duitse boeken, films en muziek blijkt dat zij voornamelijk datgene kennen waarmee ze via de lessen Duits op school in aanraking zijn gekomen.

Hieruit blijkt dat het wegvallen van negatieve stereotypen tot een normalisering heeft geleid: Duitsland is voor veel jongeren een land zoals veel anderen. Mede door de nabijheid en verwantschap met Nederland is het ook een beetje saai. Het slijten van de negatieve houding sinds begin jaren negentig had echter kunnen bijdragen aan een vernieuwde (actieve) positieve belangstelling voor de Duitse bureu. Dit is niet het geval. Het sentiment dat de Nederlandse houding onder jongeren tegenover Duitsland en Duitsers typeert, kan misschien het beste worden beschreven als desinteresse en onverschilligheid.

■ Welke factoren spelen een rol in het keuzegedrag van jongeren voor vakken in de Bovenbouw of in de vervolgopleiding?

Leerlingen baseren hun vakkenkeuze in de Bovenbouw vooral op pragmatische gronden: het (mogelijke) belang dat een vak kan hebben voor een toekomstige opleiding en/of werk speelt een grote rol. Daarnaast letten scholieren er in mindere mate ook op dat het betreffende vak nuttig is voor het dagelijkse leven en dat ze plezier in het vak hebben. De 'leuke' leraar speelt overigens een minder grote rol in de keuze dan de uitvoerders van het onderzoek hadden verwacht.

Ook het feit of leerlingen een vak gemakkelijk vinden speelt een grote rol in het keuzegedrag van leerlingen. Of dat gunstig uitpakt voor 'Duits' is niet eenduidig te zeggen, aangezien leerlingen sterk van mening verschillen of dit vak makkelijk is. Waar ongeveer 40 % van de deelnemende leerlingen Duits een gemakkelijk vak vindt (want het lijkt op het Nederlands), is er ook een substantieel deel van de ondervraagden (25 %) dat Duits juist als een moeilijke taal beschouwt. De reden die hiervoor wordt aangedragen is 'de lastige grammatica'. Er is verder onderzoek nodig om te zien of de grote focus op grammatica in de lessen Duits leidt tot een groter aantal leerlingen dat Duits als moeilijk ervaart en daarom niet voor het vak kiest.

■ Is het belang van de Duitse taal voor bijv. de Nederlandse economie wel doorgedrongen tot scholieren in het voortgezet onderwijs?

Uit de resultaten blijkt dat iets minder dan de helft van de deelnemende leerlingen uit de derde en vierde klas zich ervan bewust is dat kennis van de Duitse taal voordelen kan opleveren op het gebied van werk en opleiding en in het dagelijks leven. 44 % vindt het vak Duits (redelijk) nuttig voor het dagelijks leven; 26 % denkt het vak Duits nodig te hebben voor zijn/haar toekomstige opleiding en/of baan en 40 % is van mening dat het vak Duits zijn/haar kansen op de arbeidsmarkt vergroot. De opmerkingen, die leerlingen vervolgens bij de open vraag hebben genoteerd, laten zien dat de Duitse taal in de ogen van veel leerlingen een 'zaken-imago' heeft: vooral als je als leerling iets met handel en economie wilt gaan doen is beheersing van de Duitse taal nuttig.

Nederlandse scholieren zijn zich dus redelijk bewust van het nut van de Duitse taal voor hun persoonlijke loopbaan. Hierin zou echter nog meer kunnen worden geïnvesteerd in het onderwijs.

■ Wat is het imago van de Duitse taal?

'Duits' lijkt voor veel Nederlandse leerlingen een 'zakenimago' te hebben: Duits wordt door velen geassocieerd met 'nuttig' voor het dagelijkse leven en voor toekomstig werk en opleiding.

Wat betreft de moeilijkheid van de Duitse taal valt op dat er grote verschillen bestaan in de beleving van de scholieren: waar 39 % de lessen Duits (redelijk) gemakkelijk vindt, ervaart 25 % de lessen juist als (redelijk) moeilijk. Dat heeft aan de ene kant waarschijnlijk te maken met persoonlijke voorkeur of een 'talenknobbel'. Aan de andere kant zou het echter ook mogelijk kunnen zijn dat er een verband bestaat tussen de mate waarin of de manier waarop grammatica wordt onderwezen, en het ervaren van Duits als een moeilijke taal.

Talenonderwijs dat meer gericht is op communicatie en minder op grammatica-onderwijs zou leerlingen mogelijk beter in staat stellen de verwantschap tussen het Duits en het Nederlands te herkennen. En hen daarmee de taal als 'makkelijker' te laten ervaren.

Opvallend is verder dat een duidelijke meerderheid van de ondervraagden (ook onder degenen die Duits in de Bovenbouw hebben gekozen) Duits geen mooie taal vindt. Deze uitkomst houdt misschien verband met het feit dat leerlingen weinig bekend zijn met Duitstalige boeken en films. Je zou immers kunnen stellen dat een bepaalde kennis van literatuur, poëzie of muziek en het regelmatig horen van de Duitse taal bijdraagt aan het ontdekken van de schoonheid van de taal.

■ Hoe ziet de praktijk van het onderwijs op Nederlandse scholen er uit?

Opvallend is het (gebrek aan) gebruik van de doeltaal Duits in de les: Een meerderheid van de docenten Duits (61%) spreekt minder dan een kwart van de lestijd Duits, meer dan een op tien docenten spreekt de taal nooit tijdens de les. De uitkomsten bij de leerlingen zijn nog opvallender: meer dan 90 procent van alle ondervraagden spreekt soms of nooit Duits in de les. Tegelijk geven bijna alle leerlingen in de diepte-interviews aan dat zij het zouden toejuichen als hun docent meer Duits zou spreken in de les.

Scholieren vinden de lessen Duits niet bijzonder boeiend (meer dan 40% van de ondervraagden). Uit de diepte-interviews blijkt dat veel lessen Duits een vast stramien vertonen en weinig variatie bevatten. Meer dan de helft van alle ondervraagden zou dan ook een groter aanbod van bijzondere activiteiten in de lessen Duits willen zien. Met name film en muziek worden hier genoemd.

Ook internationaliseringsactiviteiten scoren hoog op de wensenlijst van leerlingen. Het is opvallend dat, ondanks de nabijheid van het buurland Duitsland en de mogelijkheden die de digitale media bieden voor samenwerkingsprojecten, slechts tussen de tien en twintig procent van de leerlingen heeft deelgenomen aan internationaliseringsactiviteiten met een Duitstalig land.

Sommige leerlingen vrezen dat hun Duits, vooral de mondelinge vaardigheden, niet voldoende ontwikkeld is voor een ontmoeting met Duitse leeftijdsgenoten, zo bleek uit de diepte-interviews. Deze resultaten lijken de constatering te ontkrachten dat Nederlandse scholieren weinig belangstelling zouden hebben voor contacten met Duitse leeftijdsgenoten. Er moet hier echter bij worden vermeld dat in de enquêtes geen keuzemogelijkheid was opgenomen waarbij leerlingen konden aangeven met welke landen zij graag een internationaliseringsactiviteit zouden willen hebben. Daarentegen hebben enkele deelnemers aan de diepte-interviews toegegeven dat internationalisering met Duitsland op zich wel leuk zou zijn, maar dat zij bij een keuze tussen bijv. een studiereis naar Stockholm of naar Berlijn toch de voorkeur zouden geven aan Stockholm.

■ Welke ideeën en verbeterpunten hebben leerlingen zelf t.a.v. het onderwijs Duits?

Uit de enquêtes en de diepte-interviews komt een aantal verbeterpunten naar voren voor het onderwijs Duits in Nederland.

Een van die punten is het gebruik van de Duitse taal in de lessen Duits. Veruit de meeste docenten spreken slechts een kwart van de lestijd Duits, terwijl 73% van de leerlingen van mening is dat dit op zijn minst de helft van de lestijd zou moeten zijn. Dit zou niet alleen beter zijn voor de taalontwikkeling van de leerlingen, maar in sommige gevallen de les ook leuker maken, aldus de scholieren. De scholieren zelf spreken ook maar weinig Duits tijdens de lessen. Slechts 8% spreekt vaak of altijd Duits in de les, 92% slechts af en toe. 37% van de leerlingen geeft dan ook aan dat ze graag wat meer Duits zouden spreken tijdens de lessen.

Daarnaast zou er in de toekomst minder aandacht moeten worden besteed aan bijvoorbeeld grammatica. In plaats hiervan zou de aandacht meer moeten uitgaan naar het ontwikkelen van kennis over het land en de Duitse cultuur, actuele ontwikkelingen in Duitsland en naar bijzondere activiteiten zoals excursies en uitwisselingen. Het kijken naar een Duitstalige film, of het luisteren naar Duitse muziek wordt gewaardeerd onder scholieren.

Bovenal moet er meer afwisseling in de lessen Duits komen, zo blijkt uit onder meer de diepte-interviews. De meeste lessen Duits verlopen namelijk volgens een vastliggend patroon: De docent(e) opent de les, controleert het huiswerk, legt (in het Nederlands) wat grammatica uit, waarna de leerlingen zelf aan de slag gaan met opdrachten uit hun werkboek.

Tot slot: volgens de scholieren is de ideale leraar Duits iemand die langere tijd in Duitsland heeft gewoond, het land goed kent en er enthousiast over kan vertellen. Bovendien moet hij/zij in staat zijn de klas onder controle te houden, zorgt hij/zij voor afwisseling, is grappig, spreekt Duits tijdens de les en kan goed uitleggen.

VI. Conclusies en aanbevelingen

Het *Belevingsonderzoek Duits 2010* had als doel meer inzicht te verkrijgen in de beleving van het vak Duits onder Nederlandse scholieren uit het voortgezet onderwijs.

In dit hoofdstuk volgen conclusies en aanbevelingen met betrekking tot een verbetering van het onderwijs Duits op Nederlandse scholen.

Onderstaande adviezen zijn tot stand gekomen in samenwerking met vertegenwoordigers uit het onderwijsveld: docenten Duits uit de Onderbouw en de Bovenbouw van het voortgezet onderwijs, docenten uit de lerarenopleiding Duits op hogescholen en vakdidactici Duits op Nederlandse universiteiten.

- Carrièrekansen en toekomstplanning spelen bij scholieren een grote rol bij de keuze van vakken voor de Bovenbouw. Hoewel bijna de helft van de ondervraagde leerlingen zich bewust lijkt te zijn van het belang van kennis van de Duitse taal voor hun persoonlijke toekomst, kan dit percentage natuurlijk nog altijd hoger. Docenten en studenten in de lerarenopleiding bevestigen dat dit onderwerp weinig aandacht krijgt in de lessen Duits. Het advies luidt daarom een website en een lespakket te ontwikkelen waarin het belang van kennis van de Duitse taal op een plezierige manier wordt gepresenteerd. Ook de lerarenopleidingen kunnen meer aandacht besteden aan de vraag waarom leerlingen Duits zouden moeten kiezen. Tot slot zouden universitaire opleidingen 'Duitse taal en cultuur' met dit onderzoek benaderd kunnen worden om te zien hoe zij scholen beter kunnen bereiken met hun werving.
- Uit de onderzoeken die in hoofdstuk II zijn besproken, blijkt dat de beheersing van vreemde talen in Nederland en dan met name van de tweede vreemde taal naast het Engels in veel gevallen matig is. Het bedrijfsleven schreeuwt ondertussen om werknemers met betere taalvaardigheden. Ondernemers willen dat het voortgezet onderwijs zijn verantwoordelijkheid hierin neemt. Om een betere aansluiting van de behoeftes van het werkveld en de realiteit op scholen te bewerkstelligen, is het raadzaam om contacten te leggen tussen vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven en deskundigen en werknemers in het onderwijsveld.
- De beleving van Duits als moeilijke taal zou in verband gebracht kunnen worden met de manier waarop grammatica op school wordt behandeld en de mogelijke nadruk die in de lessen op dit onderdeel ligt. Het is daarom van belang dat docenten meer aandacht besteden aan de verwantschap tussen het Nederlands en het Duits in een communicatieve context. Dat kan bijvoorbeeld door vanaf de Onderbouw veel Duits in de les te spreken. Vooral beginners zullen ervaren dat zij in korte tijd al veel begrijpen: dit leidt tot een succesbeleving. Ook het Europees Referentiekader (ERK) is een mooi instrument om de communicatieve aanpak in het talenonderwijs te bevorderen. In zogenoemde 'Can-do-statements' geeft het ERK per niveau een vaardigheid aan die een taalstudent moet beheersen.

Talenonderwijs dat gebaseerd is op het ERK legt automatisch de focus bij communicatieve doeleinden: de grammatica wordt een instrument, geen doel.

- Scholieren geven aan dat er weinig variatie zit in de lessen Duits. Hun wensen gaan uit naar meer Landeskunde, film, literatuur, muziek en actualiteiten in de les. Veel docenten baseren hun complete les echter op de lesmethode: het boek staat centraal, de doelstelling van de leraar is het afwerken van alle hoofdstukken. Het is daarom belangrijk om te onderzoeken hoe educatieve uitgevers en lerarenopleidingen aandacht besteden aan deze onderwerpen en hen op de hoogte te stellen van de resultaten van dit onderzoek. Tegelijkertijd zouden docenten gestimuleerd moeten worden te werken met aanvullend materiaal. Het integreren van dit materiaal – en waar nodig het ontwikkelen van nieuw materiaal – zou een belangrijkere plek moeten innemen in de lerarenopleidingen. Een betere samenwerking tussen die opleidingen is daarbij van grote meerwaarde: bij de docenten op lerarenopleidingen is al veel expertise en kennis rondom genoemde onderwerpen aanwezig, waarvan (niet alleen hun eigen) studenten kunnen profiteren. Lerarenopleidingen zouden daarom gestimuleerd moeten worden om hun docenten als gastsprekers aan elkaar uit te lenen met als doel hun studenten uiteindelijk beter klaar te stomen voor het onderwijs en hen in staat te stellen leerlingen te enthousiasmeren voor hun vak.
- Leerlingen willen graag enthousiaste docenten met kennis van hun vak. Wat betreft het vak Duits wordt van docenten meer verwacht dan een goede beheersing van de Duitse taal. Scholieren zouden graag zien dat hun docenten ook werkelijk ‘insider-kennis’ van de Duitse cultuur bezitten. Het zou een essentieel onderdeel van de lerarenopleiding moeten zijn dat studenten voor een langere periode in een Duitstalig land verblijven. (Enkele lerarenopleidingen stellen een verblijf in Duitsland voor hun studenten al verplicht.) Naast het verwerven van ‘insider-kennis’ draagt een verblijf in Duitsland ook toe aan de taalvaardigheid van de leraren in opleiding. Hierdoor kan ook het volgende punt worden versterkt, namelijk het principe doeltaal = voertaal.
- Uit dit onderzoek blijkt dat er te weinig Duits wordt gesproken in de les, zowel door de docent als door de leerling. Dit staat in een sterk contrast tot de focus van lerarenopleidingen op communicatief talenonderwijs. De praktijk leert dat veel jonge docenten ondanks hun goede voornemens – om verschillende redenen – in de alledaagse praktijk op scholen snel terugvallen in het gebruik van Nederlands in de les. In de lerarenopleiding en in nascholingen wordt al vele jaren aandacht besteed aan dit onderwerp, maar vooralsnog met matig succes. Andere maatregelen zijn dus vereist. Hieronder volgen enkele ideeën die ertoe kunnen bijdragen dat het gebruik van de doeltaal als voertaal in het toekomstige talenonderwijs meer kan worden dan een persoonlijke hobby van een enkele docent.
 - ➔ Stimuleer educatieve uitgevers om Duits als instructietaal in hun leerboeken te gebruiken. Enkele uitgevers zijn hier al mee begonnen, maar dit kan nog op veel grotere schaal en op meer niveaus dan nu het geval is. Momenteel hebben Nederlandse scholen die belang hechten aan Duitstalig lesmateriaal vaak alleen nog maar de mogelijkheid om uit te wijken naar de Duitse markt. Dit zadelt

docenten dan weer vaak op met het probleem dat ook onderdelen als grammatica in het Duits worden uitgelegd, hetgeen voor Nederlandse leerlingen vaak een stap te ver is. Nederlandse leerboeken waarin instructies in de doeltaal staan, zouden een uitkomst zijn. Gezien de mate waarin veel Nederlandse lessen bouwen op de lesmethode kan dit een grote stap zijn richting meer doeltaalgebruik in de klas.

→ In aansluiting op het vorige punt zou ook een herinrichting van het eindexamen Duits een belangrijke rol kunnen spelen. Momenteel weegt het Centraal Schriftelijk Eindexamen voor vijftig procent mee voor het eindcijfer en bevat het alleen het onderdeel lezen. Het gevolg hiervan is dat leerlingen in de Bovenbouw het grootste deel van de lessen besteden aan het oefenen van leesvaardigheid. Het is aan te bevelen om ook luistervaardigheid op te nemen in het CSE: dit zou tot een evenwichtigere verdeling van de vier vaardigheden lezen, luisteren, spreken en schrijven kunnen leiden (elk 25%). Ook zou een versterkt gebruik van de doeltaal door de docent een logisch gevolg zijn.

→ In aanvulling op een mogelijke herinrichting van het eindexamen zouden scholen gestimuleerd moeten worden hun leerlingen op te geven voor internationaal erkende taalcertificaten. De laatste jaren geven steeds meer Nederlandse scholen hun leerlingen op voor deelname aan de ERK-gebaseerde taalcertificaten van het Goethe-Institut. De voorbereiding op en deelname aan deze taaltoetsen werkt uitermate stimulerend voor leerlingen en is volledig gericht op de doelstelling communicatie in de vreemde taal. Naast de receptieve vaardigheden lezen en luisteren besteden deze taaltoetsen evenveel aandacht aan de productieve vaardigheden spreken en schrijven. De toetsing van deze productieve vaardigheden die normaliter in het schoolexamen plaatsvindt, zadelt docenten vaak met de lastige vraag op van beoordeling. Beoordeling door een externe examiner van het Goethe-Institut kan hier uitkomst bieden.

- Het onderwijs Duits moet leerlingen weer de kans bieden om de eigenheid en de 'bijzondere eigenschappen' alsook de schoonheid van de Duitse taal te ontdekken. Meer van de taal snappen leidt tot een betere toegang tot die taal en tot het land en zijn cultuur. Dit kan worden bevorderd door meer aandacht te besteden aan Duitstalige film, literatuur en muziek. Uit dit onderzoek blijkt dat vooral film en muziek nog een ondergeschikte rol spelen in de lessen Duits. Door kijk- en luistervaardigheid te integreren in het CSE zouden Duitstalige film en muziek een groter deel kunnen uitmaken van de lessen in de Bovenbouw. Uitgevers zouden hieraan meer aandacht kunnen besteden, maar ook externe organisaties als het DIA zouden hiervoor in de toekomst aanvullend materiaal kunnen ontwikkelen.
- Tussen 1999 en 2007 had literatuur in het Nederlandse voortgezet onderwijs een uitermate zwakke positie: het eindexamencijfer voor Duitse literatuur maakte zelfs geen onderdeel uit van het eindexamencijfer Duits, maar was geïntegreerd in GLO (geïntegreerd literatuuronderwijs), waarvan het bovendien maar een klein deel uitmaakte. Inmiddels is de wetgeving hieromtrent sterk verbeterd en kunnen scholen vrijer dan voorheen beslissen welke status zij toekennen aan literatuuronderwijs in de moderne vreemde talen. Het eindexamencijfer voor Duitse literatuur maakt daarbij weer onderdeel uit van het eindexamen Duits. De

keuzevrijheid die scholen hierin hebben, biedt kansen. Het betekent echter ook dat de positie van literatuuronderwijs in sterke mate afhankelijk is van individuele docenten. Hier ligt de uitdaging voor lerarenopleidingen: van docenten die zelf nauwelijks Duitstalige literatuur kennen, kan immers niet worden verwacht dat zij hun leerlingen hiervoor enthousiasmeren. Lerarenopleidingen, ook op tweede-graads niveau, zouden daarom voor literatuur een belangrijkere plek moeten inruimen in het curriculum. Daarnaast heeft literatuuronderwijs in de ogen van veel leerlingen een nogal stoffig imago. Er moeten daarom manieren worden gevonden om ook deze generatie leerlingen te enthousiasmeren voor (anders-talige) literatuur met gebruik van voor leerlingen aantrekkelijke instrumenten. Digitale media kunnen hierbij een belangrijke rol spelen.

- Internationalisering blijft een krachtig instrument om het gebruik van de doeltaal en kennis van land en cultuur te bevorderen. Uit dit onderzoek blijkt ook dat de verbreding van internationalisering op Nederlandse scholen er onder andere voor zorgt dat juist Duitsland als bestemming minder aantrekkelijk wordt. De concurrentie met andere en vooral 'exotischere' landen is enorm. Niettemin zou elke leerling die Duits leert minimaal een keer in zijn/haar schoolloopbaan in contact moeten komen met een 'echte' Duitser. Dat hoeft niet altijd tijdens een meerdaagse studiereis of uitwisseling te zijn. Ook het doorvoeren van een e-mailproject dan wel de aanwezigheid van een gastspreker of een taalassistent in de klas kunnen bijdragen aan de realisatie van deze doelstelling.
- Het dreigende en in sommige delen van Nederland al bestaande lerarentekort voor het vak Duits zorgt ervoor dat steeds vaker onbevoegde docenten voor de klas staan. Dit heeft negatieve gevolgen op het gebruik van de doeltaal als voertaal door de docent. Docenten die zichzelf niet voldoende bekwaam achten in de vreemde taal zijn immers slecht toegerust op het gebruik van de doeltaal in de klas. Een mogelijke oplossing is het aantrekken van moedertaalsprekers en hen in Nederland op te leiden voor het leraarschap Duits. Dit gebeurt al enkele jaren, bijvoorbeeld in het programma 'Van assistent tot docent Duits' van het Europees Platform of in de zij-instroomtrajecten voor moedertaalsprekers Duits van de Hogeschool Arnhem-Nijmegen. De vrees bestaat dat veel van deze Duitse docenten ondanks het voordeel van perfecte taalbeheersing problemen ondervinden in het Nederlandse onderwijs. Deze problemen zijn echter niet onoverkoombaar. Investeer daarom meer in een aanpak en begeleiding op maat van deze Duitse docenten om te voorkomen dat zij al in de eerste jaren van het leraarschap uitstromen. Naast een versterkt gebruik van de doeltaal als voertaal zou een bijkomend voordeel van het inzetten van moedertaalsprekers voor de klas ook meer aandacht voor 'Landeskunde' en actualiteiten kunnen zijn.

DUISSLAND INSTITUUT